

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**DÖVİZ KURU, İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME
İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice ÇEVİK

Balıkesir, 2013

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**DÖVİZ KURU, İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME
İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice ÇEVİK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Suna KORKMAZ

Balıkesir, 2013

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İKTİSAT Anabilim Dalı'nda 201012505012 numaralı HATİCE ÇEVİK' in hazırladığı "DÖVİZ KURU, İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 08.04.2013 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Başkan.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

16.04./2013
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

ÖZET

DÖVİZ KURU, İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÇEVİK, Hatice
Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Suna Korkmaz
2013, 80 Sayfa

Günümüzde yaşanan hızlı küreselleşme süreciyle beraber reel döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisi bir ülkenin ekonomik yapısı hakkında kararlar alınabilmesi ve gelecekle ilgili tahminler yapılabilmesi için ekonomi literatürünün en tartışmalı konularından biri haline gelmiştir. Türkiye verilerine dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmada amaç; 2004:1-2012:2 dönemine ait reel efektif döviz kuru, ihracat birim değer endeksi ve ekonomik büyüme değişkenleri ele alınarak Türkiye'nin yakın geçmişte bu değişkenler arasındaki ilişkisini incelemektir. Çalışmanın amacı doğrultusunda VAR analizi yapılarak etki-tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması ve Granger nedensellik testi incelenmiştir. Granger nedensellik analizinden elde edilen sonuçlara göre ise, Türkiye'de ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu görülmüştür. İhracat artışının ülkede üretilen mal ve hizmet talebini artırarak daha fazla mal ve hizmet üretiminde artış sağladığı bilinmektedir. Bu öğretiler doğrultusunda bu çalışmada ele alınan dönemde, Türkiye için yapılan analizde literatürle uygun olarak ihracata dayalı büyüme hipotezini destekler nitelikte sonuçlar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Reel Döviz Kuru, İhracat, Ekonomik Büyüme, VAR Analizi

ABSTRACT

EXCHANGE RATE, EXPORT AND ECONOMIC GROWTH RELATIONSHIP: TURKEY CASE

ÇEVİK, Hatice
Post Graduate Thesis, Department of Economy
Adviser: Assoc. Prof. Suna Korkmaz
2013, 80 Pages

Together with today's rapid process of globalization the relationship between real exchange rate, export and economic growth have become the most controversial issues of the economic literature for making decisions regarding a country's economical structure and making assumptions for the future. The aim of this research based on Turkey's data is to focus on the relationship between the real effective exchange rates, export price index, and economic growth variables during the 2004:1-2012:2 period by considering Turkey's recent past to investigate the relationship between these variables. A VAR analysis, impulse-response functions, variance decomposition and Granger's causality tests have been observed within the scope of this research. According to the results of the Granger's causality test Turkey showed a unidirectional causality relationship from export towards economic growth. It is a known fact that an increase in export increases the demand for goods and services provided in a country, thus the production of the mentioned goods and services increase. Accordingly with this discipline, the results that are revealed by this analysis made for Turkey during in the period covered are in a nature that supports the hypothesis of export-led growth.

Key Words: Real Exchange Rate, Export, Economic Growth, VAR Analysis.

ÖNSÖZ

Teorik literatürde reel döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan birçok araştırma mevcut olmasına rağmen, bu çalışmalardan belirgin bir sonuç ortaya konulamamıştır. Ekonomi teorisinin, hangi döviz kuru rejim modelinin ihracatı ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi teşvik etmek adına daha uygun olduğunu açık bir şekilde belirleyememesinden dolayı bir ülkenin döviz kuru, ihracatı ve ekonomik büyümesi arasında ampirik bir ilişkinin varlığına dikkate değer bir önem gösterilmiştir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2001 krizi sonrası 2004-2012 döneminde çeyrek yıllık veriler ile reel döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi araştırmaktır.

Tez çalışmam süresince bana her türlü desteği veren, değerli birikimlerinden faydalanmamı sağlayan ve hep iyiliğim için bana yol gösteren sayın hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Suna Korkmaz’ a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın uygulama aşamasında bana yardımcı olan sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Metehan Yılğör’ e ve araştırma görevlisi arkadaşım Ayça Aysun’ a da teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi tüm olanakları ile yanımda duran ve beni destekleyen sevgili aileme, ayrıca bu zorlu süreçte beni yüreklendiren ve bana inanan kardeşlerim Sümeyye ve Hesna’ ya, her zaman bana güvendiğini hissettirip cesaretlendiren nişanlım Fatih Kocapınar’ a da en içten sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma, hiçbir zaman haklarını ödeyemeyeceğim annem Sevcan Çevik ve babam Mehmet Çevik’ e armağanımdır.

Bursa, 2013

Hatice Çevik

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vi
ÇİZELGELER LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	2
1.2. Amaç	2
1.3. Önem	3
1.4. Sınırlılıklar	3
1.5. Tanımlamalar	3
2. İLGİLİ ALANYAZIN	5
2.1. Kuramsal Çerçeve	5
2.1.1. Döviz Kuru Tanımları	5
2.1.1.1. Nominal Döviz Kuru	6
2.1.1.2. Reel Döviz Kuru	7
2.1.2. Reel Döviz Kuru Hesaplama Yöntemleri	8
2.1.2.1. Dışsal Reel Kur Hesaplamaları	8
2.1.2.2. İki Mallı İçsel Reel Kur Hesaplamaları	8
2.1.2.3. Üç Mallı İçsel Reel Kur Hesaplamaları	9
2.1.3. Reel Döviz Kurunun Belirlenmesi	10
2.1.3.1. Satınalma Gücü Paritesi	11
2.1.3.2. Parasalcı Yaklaşım	12
2.1.3.3. Ödemeler Dengesi Yaklaşımı	13
2.1.3.4. Marshall-Lerner Koşulu	14
2.1.3.5. Üretkenliği Baz Alan Yaklaşım	15
2.1.3.6. Mundell-Fleming Yaklaşımı	15
2.1.4. Döviz Kuru Rejimleri ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri	17
2.1.4.1. Sabit Kur Rejimleri	17
2.1.4.2. Dalgalı Döviz Kuru Rejimleri	19
2.1.5. Türkiye’ de Uygulanan Döviz Kuru Rejimleri	21
2.1.6. Döviz Kuru Rejimlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi	24
2.1.7. Türkiye’ de İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	26

2.1.7.1. 1980' den Günümüze İhracat Yapısı.....	27
2.1.7.1.1. 1980-1988 Dönemi ve 24 Ocak Kararları	27
2.1.7.1.2. 1989-1995 Dönemi ve 5 Nisan Kararları	29
2.1.7.1.3. 1996-2000 ve Gümrük Birliğine Geçiş Dönemi	31
2.1.7.1.4. 2001-2004 ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Dönemi.....	33
2.1.7.1.5. 2005' ten Günümüze Türkiye İhracatı	36
2.1.7.2. İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	38
2.1.7.3. İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Teorik İlişki.....	40
2.2. İlgili Araştırmalar.....	43
3. YÖNTEM.....	48
3.1. Araştırma Modeli	48
3.1.1. Birim Kök Testi	49
3.1.1.1. ADF Testi	49
3.1.1.2. Phillips-Perron Testi.....	50
3.1.2. VAR Modeli	51
3.1.2.1. Etki Tepki (Impulse Response) Fonksiyonları.....	52
3.1.2.2. Varyans Ayrıştırması (Variance Decomposition) Analizi... ..	53
3.1.3. Granger Nedensellik Testi	54
3.2. Evren ve Örneklem	55
3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri.....	55
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	56
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	69
5.1. Sonuçlar	69
5.2. Öneriler	70
KAYNAKÇA.....	71

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. 1980 Sonrası Uygulanan Kur Rejimleri	23
Tablo 2. 1980-1989 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)	29
Tablo 3. 1989-1995 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)	30
Tablo 4. 1995-2000 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)	32
Tablo 5. 2000-2005 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)	35
Tablo 6. 2005-2010 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)	37

ÇİZELGELER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 4.1. ADF ve PP Test Sonuçları	56
Çizelge 4.2. Optimal Gecikme Uzunluğu	57
Çizelge 4.3. Otokorelasyon LM Test Sonuçları	58
Çizelge 4.4. White Heteroskedasite Test Sonuçları	58
Çizelge 4.5. Varyans Ayrıştırması Analiz Sonuçları (DLNRDK)	64
Çizelge 4.6. Varyans Ayrıştırması Analiz Sonuçları (DLNİBDE)	65
Çizelge 4.7. Varyans Ayrıştırması Analiz Sonuçları (DLNGSYİH_SA)	66
Çizelge 4.8. Granger Nedensellik Test Sonuçları	68

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 4.1. İBDE Değişkeninin RDK Değişkenine Tepkisi	59
Şekil 4.2. GSYİH Değişkeninin RDK Değişkenine Tepkisi	60
Şekil 4.3. RDK Değişkeninin İBDE Değişkenine Tepkisi	61
Şekil 4.4. GSYİH Değişkeninin İBDE Değişkenine Tepkisi.....	62
Şekil 4.5. RDK Değişkeninin GSYİH Değişkenine Tepkisi.....	63

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey Fuller Testi
AR&GE	: Araştırma ve Geliştirme
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İBDE	: İhracat Birim Değer Endeksi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
MB	: Merkez Bankası
MENA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri
NDK	: Nominal Döviz Kuru
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PP	: Phillips Perron Testi
PPP	: Satın Alma Gücü Paritesi
RDK	: Reel Döviz Kuru
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	: Vektör Otoregressif Model
₺	: Türk Lirası

1. GİRİŞ

Döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisi literatürde çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Tartışmaların hala yoğun olarak sürdüğü bu literatürde, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönüne ilişkin görüş birliği oluştuğunu söylemek zordur. Yapılan çalışma sonuçları kullanılan yöntemle, ele alınan döneme, ülke gruplarına göre farklılık göstermektedir. Hatta aynı ülke için farklı sonuçların bulunduğu çalışmalar da mevcuttur. Türkiye için yapılan çalışmalarda genellikle döviz kurlarındaki belirsizliğe rağmen ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’ de döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi öncelikle teorik çerçevede inceleyip, sonrasında ekonometrik etkilerini ampirik bulgularla analiz etmektir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda bu bölümde ilk olarak araştırmanın temel problemi, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve tanımlamaları kısaca açıklanacaktır.

İkinci bölümde öncelikle kur tanımlamaları, döviz kuru hesaplama ve döviz kurlarının belirlenmesi ile ilgili yöntemlere yer verilmiştir. Döviz kuru rejimleri ve ekonomik büyüme ilişkisinin teorik çerçevesi açıklanarak Türkiye’ de 1980 sonrası 5’ er yıllık dönemlerle ihracat yapısı incelenmiştir. İhracat yapısı incelendikten sonra ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki teorik ilişki anlatılmıştır. Kuramsal çerçeve sonrasında döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi sorgulayan ve bu ilişkinin ne yönde olduğunu test etmeye çalışan literatür araştırmasına yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, sırasıyla uygulanan birim kök testleri (ADF ve PP), etki-tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koyabilmek adına Granger nedensellik testine ilişkin teorik bilgilere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümünde, uygulanan ekonometrik analizlerin sonuçlarından elde edilen bulgulara yer verilerek yorumlamaları yapılmıştır.

Beşinci ve aynı zamanda son bölümde ise yapılan teorik ve ekonometrik analizlere ilişkin sonuçlara ve sonuçlardan yola çıkarak sunulan önerilere yer verilmektedir.

1.1. Problem

Türkiye ekonomisi 1980 yılından önce dışa kapalı ekonomi özelliklerini gösteren bir yapıya sahiptir. Özellikle 1960' lı ve 1970' li yıllarda büyüme ve sanayileşme politikalarının temelini, ithal ikameci sanayileşme stratejisi oluşturmaktadır. 1980' li yıllardan sonra ise Türkiye ekonomisinde dışa açık sanayileşme stratejisi izlenmeye başlanmıştır.

1980' li yıllardan sonra artan küreselleşme süreci ile beraber döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olup olmadığı, eğer bir ilişki mevcut ise bu ilişkinin ne yönde olduğu ekonomistlerin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bu çalışmada ele alınan dönemde dalgalı kur rejimine geçilmiş olması nedeniyle döviz kuru oynaklığının ve düzensizliğinin neden olduğu ihracat artışlarının ve dolayısıyla büyümenin birbirleri ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın problemi Türkiye' de 2004-2012 yılları arasında çeyrek yıllık değerleri ile döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenlerini ele alarak, bu değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektir.

1.2. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı, döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemek üzere, ele alınan dönem içerisinde çeyrek yıllık değişkenler ile ekonometrik analizler yaparak ilişkinin varlığını sorgulamak ve eğer bir ilişki mevcutsa bunun hangi yönde olduğu sorusunu açıklayabilmektir.

1.3. Önem

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemde gerçekleşen değişim, bütün ekonomik yapıda görülen gelişimin dönüm noktası niteliğindedir. Giderek artan hızda yaşanan küreselleşme süreci ile beraber döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme kavramları uluslararası düzeyde giderek önem kazanmıştır. Dolayısıyla Türkiye için yakın geçmiş zamanda bu değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek tartışma konularının en önemlilerinden biri haline gelmiştir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırma, kuramsal çerçeve itibariyle ulaşılabilen kitaplar, makaleler, süreli yayınlar, dergiler, lisansüstü ve doktora tezleri, internet veri tabanları gibi yazılı bilgi kaynakları ile sınırlıdır.

Çalışmanın uygulama kısmında ise döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmeye yönelik testler için E-views programı kullanılarak ele alınan değişkenler 2004 ve 2012 yılları arasında çeyrek yıllık değerleri ile sınırlı tutulmuştur.

1.5. Tanımlar

Çalışmanın analiz kısmında ele alınan değişkenler kısaca aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

Reel Efektif Döviz Kuru: Nominal efektif döviz kuru, belirli bir kriter gözetilerek seçilmiş çift taraflı nominal kurların uygun bir ağırlıklandırma yöntemi kullanılarak elde edilmiş ortalamasıdır. Reel efektif döviz kuru ise, nominal efektif döviz kurunun ülkeler arasındaki görelî fiyat veya maliyet farklarıyla düzeltilmiş halidir. Reel efektif döviz kuru ülkeler arasındaki görelî fiyat veya maliyet gelişimi hakkında bilgi içermekte ve dolayısıyla ekonomilerin rekabet güçlerinin değerlendirilmesinde kullanılan anahtar makroekonomik göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir (Saygılı ve diğerleri, 2010:12).

İhracat Birim Değer Endeksi: Dış ticaret endeksleri, dış ticarete konu olan malların fiyat ve miktarlarındaki dalgalanmaları gözlemlemek, ulusal hesaplarda deflatör olarak kullanmak amacıyla hesaplanmaktadır. Değer endeksi ise ihracat ve ithalat değerlerindeki değişimin bir ölçüsüdür. İhracat birim değer endeksi; toplam ihracat değerlerinde meydana gelen değişimi ölçmektedir (TOBB, 2011:2).

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH): GSYİH ekonominin toplam gelirini ölçer. Bu, bir bütün olarak ekonominin satışa sunduğu mal ve hizmetlerin miktarını anlatmakta olup, ekonominin toplam üretimiyle ilgilidir. Bir ülkenin sınırları içinde bir yılda üretilen malların ve hizmetlerin temel bir yılın piyasa fiyatları üzerinden değerine reel GSYİH denir. Dolayısıyla reel GSYİH bir ülkenin sınırları içinde bir yılda üretilen malların ve hizmetlerin miktarında zaman içinde meydana gelen değişimleri yansıtan bir büyüklüktür. Bu nedenle ekonomistler reel GSYİH' yı çıktı veya üretim diye nitelendirmektedirler.

Makro ekonomi konusunun diğer bir konusu olan ekonomik büyüme, bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının, bir yıldan, bir diğer yıla artmasına denir. Kısaca bir ekonomide GSYİH' daki yıllık artışa ekonomik büyüme denir. Ekonomik büyüme bir ülkede yaşayan insanların yaşam düzeylerini sürekli biçimde yükseltmenin tek yoludur. Büyüme oranı yüksekse, mal ve hizmet üretimi artarak daha yüksek bir yaşam standardını olanaklı kılmaktadır. Daha az işsizlik ve daha çok iş olanağı genellikle yüksek büyüme oranı ile ortaya çıkmaktadır. Yüksek büyüme, çoğu toplumun en önemli makro ekonomik amaçlarından biridir (Karakayalı, 2005:9,10).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde öncelikle kur tanımlamaları açıklanarak, döviz kuru hesaplanması ve döviz kurlarının belirlenmesi ile ilgili yöntemlere yer verilmiştir. Döviz kuru rejimleri ve ekonomik büyüme ilişkisinin teorik çerçevesi açıklanarak Türkiye’ de 1980 sonrası 5’ er yıllık dönemlerle ihracat yapısı incelenmiştir. İhracat yapısı incelendikten sonra ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki teorik ilişki anlatılmıştır. Kuramsal çerçeve sonrasında döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi sorgulayan ve bu ilişkiye dair farklı sonuçlar ortaya koyan çalışmaları içeren literatür araştırmasına yer verilmiştir.

2.1.1. Döviz Kuru Tanımları

Döviz geniş anlamda bütün yabancı ödeme araçlarını, dar anlamda ise ancak yabancı paralar üzerine yazılı ticaret poliçelerini ifade eder. Diğer bir deyişle geniş anlamda döviz, bütün yabancı paralar ile yurtdışında geçerli her türlü ödeme aracı ve senettir (Karluk, 1995:311).

Döviz diğer iktisadi mallar gibi arzı, talebi ve belirli bir fiyatı olan bir varlıktır. Bir ülke parasının uluslararası ödeme aracı olarak kullanılabilmesinin bazı gereklilikleri vardır. Örneğin ekonomileri zayıf olan ülkelerin paraları uluslararası piyasalarda çok kabul görmez. Bir ülkenin ulusal parasının, döviz piyasasında serbestçe öteki ülke araçlarına dönüştürülebilme özelliğine sahip olması Latince değıştirme veya dönüştürme gibi anlamlara gelen konvertibilite (convertibility) kavramı ile ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2002:290).

Döviz kuru; bir yabancı paranın ulusal para cinsinden fiyatıdır. Yabancı paradan bir birim alabilmek için ulusal paradan kaç birim vermek gerektiğini gösterir. Döviz kuru, ülkeler arasında fiyat ve maliyet karşılaştırmaları yapılmasını sağlar (Kutlu, 2000:134).

Döviz kurunun başlıca üç özelliği mevcuttur. Birinci özelliği; döviz kurunun etkin bir araç olmasıdır. Gerçekten de bir ülke ulusal parasının yabancı paralar cinsinden değeri olarak tarif edilen döviz kurunun yükseltip alçaltılması (devalüasyon ve revalüasyon) bir ülke ekonomisinin ithalat, ihracat, fiyatlar genel seviyesi, üretim, tüketim, gelir dağılımı ve istihdam gibi çeşitli yönden hızla ve önemli ölçüde etkileyecek güçtedir. İkinci özelliği; uluslararası bir araç olmasıdır. Bir ülkede meydana getirilen döviz kuru değişikliği, sadece o ülke ekonomisini etkilemekle kalmaz, o ülke ile ekonomik ilişkileri olan diğer ülkeleri de etkiler. Döviz kurunu değiştiren ülkenin; uluslararası ekonomik önemi ne kadar büyükse, yapacağı döviz kuru ayarlamalarının diğer ekonomilerde meydana getireceği etkiler o kadar büyük olur. Döviz kurunun üçüncü özelliği ise bu aracın kullanılmasında duygusal etkilerin ağır basmasıdır. Şartlar ne kadar gerektirirse gerektirsin bir hükümet kolayca milli paranın değerini düşürüp devalüasyon yapamaz. Yapılacak her devalüasyonun milli prestiji sarsacağını düşünür. Devalüe edilen paralara, uluslararası güven sarsılır ve uluslararası piyasalarda bu paraya karşı isteksiz davranılmasına yol açar. Bu tür bir duygusal tutum, değeri resmen düşürülen paranın daha da değer kaybetmesine sebep olur. Döviz kurunun bu üç özelliği, bu aracın sık sık değişiklik yapılan bir araç olmasını engellemiştir. Dünya üzerindeki tüm ülkeler mecbur kalmadıkça ne devalüasyonu ne de revalüasyonu uygulamak isterler (Savaş, 1994:286). Döviz kuru, nominal döviz kuru ve reel döviz kuru olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1.1.1. Nominal Döviz Kuru

Bir birim yabancı paranın ulusal para cinsinden değerine nominal döviz kuru (NDK) denir. NDK, bir birim yabancı paranın kaç birim ulusal para ile değiştirildiğini gösterir.

NDK' nun yükselmesi nominal değer kaybı diye nitelendirilir. Nominal değer kaybı yurtdışında üretilen malların ülke vatandaşları için pahalılaşmasına, yurtdışında üretilen malların ise yabancılar için ucuzlamasına yol açar.

NDK' nun düşmesi ise nominal değer kazancı diye nitelendirilir. Nominal değer kazancı yurtdışında üretilen malların ülke vatandaşları için ucuzlamasına,

yurtiçinde üretilen malların ise yabancılar için pahalılaşmasına yol açar (Ünsal, 2011:140,141).

2.1.1.2. Reel Döviz Kuru

Reel döviz kuru (RDK) , ekonomik birimlerin üretim ve tüketim kararlarının yurtiçinde ve yurtdışında üretilen mallar arasında dağılımını etkileyerek, cari işlemler dengesi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Yabancı paraların serbestçe alınıp satılabildiği, milli parası kolayca devredilebilir ve dönüştürülebilir olan ülke piyasalarında bu kur esastır. Nominal kurları iç fiyat seviyesine bölüp, yabancı fiyat seviyesiyle çarparak RDK' na ulaşılır (Kepenek ve Yentürk, 2010:286).

$$R = E \times p / p_y \quad (1)$$

R: İkili reel döviz kuru,

E: Nominal döviz kuru,

p: Yabancı ülke fiyat seviyesi,

p_y : Ülkenin kendi fiyat seviyesini göstermektedir.

Döviz kurunda meydana gelen değişiklikler bir malın fiyatında meydana gelecek değişimin yaratacağı etkiden çok farklı bir etki yaratır. Mesela buğday fiyatında meydana gelecek bir değişim, sadece buğday arz ve talebi ile en yakın ikame malının (mısır, çavdar, arpa) arz ve talebi üzerinde etkili olur. Ancak döviz kurundaki bir değişim, önce uluslararası ekonomik ilişkilere konu olan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarını, daha sonra bunlar aracılığıyla diğer piyasaları etkileyerek ekonomide global değişiklikler yaratır.

Bir ülkenin döviz kuru yükselirse döviz arzı artar. Çünkü yüksek kur ülkeden alacaklıların daha fazla ulusal para elde etmelerine yol açar. Yine döviz kuru yükseldiği durumda döviz talebi azalır çünkü yüksek kur ülkeden borç ödeyeceklerin belli miktarda yabancı para için daha fazla ulusal para vermelerini gerektirir. Tersini düşünürsek döviz kuru düşerse döviz arzı azalır, buna karşılık döviz talebi artar ve döviz piyasasında döviz talebinin döviz arzına eşit olduğu yerde denge oluşur (Karluk, 2003:373).

2.1.2. Reel Döviz Kuru Hesaplama Yöntemleri

RDK hesaplama yöntemleri üç alt başlık altında incelenmiştir. İlk olarak dışsal reel kur hesaplamaları, ardından iki mallı içsel reel kur hesaplamaları ve son olarak üç mallı içsel reel kur hesaplamaları açıklanmıştır.

2.1.2.1. Dışsal Reel Döviz Kuru Hesaplamaları

Dışsal RDK, bir ülkedeki fiyatlar genel seviyesi ile yabancı ülkedeki fiyatlar genel seviyesinin oranlanması yoluyla elde edilen bir hesaplama yöntemidir. Hesaplamalarda fiyat endeksi olarak tüketici fiyat endeksi (TÜFE) veya GSYİH deflatörü kullanılmaktadır. Endeksler nominal kur ile yerli veya yabancı para birimine dönüştürülmektedir. Dışsal RDK hesaplamalarında bir takım sorunlarla karşılaşılabilir. Hesaplamalarda hangi fiyat veya maliyet endeksinin alınacağı, çoklu ülke karşılaştırmalarında ülkelerin hangi ağırlıklarla alınacağı ve bu ağırlıkların nasıl hesaplanacağı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için yapılan çalışmalarda aksaklıklara neden olmaktadır (Kırpıcı ve Kesriyeli, 1997:18,19)

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere farklı olarak dışsal RDK hesaplamalarında zorluk çekmektedirler. Çünkü gelişmekte olan ülkeler kayıt dışı ticaret, ticari yapıda farklılıklar ve paralel döviz piyasaları gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Ayrıca, birçok gelişmekte olan ülke için farklı fiyat ve maliyet endekslerine ulaşmak güçleşmekte, bu nedenle de hemen hemen tüm gelişmekte olan ülkeler için ulaşılabilir veriler olan TÜFE ve GSYİH deflatörü hesaplamalarda tercih edilmektedir (Ellis, 2001:11).

2.1.2.2. İki Mallı İçsel Reel Döviz Kuru Hesaplamaları

İçsel RDK iki, üç veya daha fazla maldan oluşan makro ekonomik modeller ile elde edilmektedir (Hinkle ve Nsengiyumva, 1999:116). Edwards 1988 ve 1989 yıllarında yaptığı çalışmalarda, ilk başta Salter (1959) ve Swan (1960) tarafından ortaya atılan, Gregory (1976), Frenkel (1983), Corden (1994) ve Elbadawi (1994) tarafından yapılan çalışmalarla yaygınlık kazanan iki mallı içsel RDK' nu;

$$Q_{tn} = Q_t/Q_n \quad (2)$$

şeklinde yurtiçi ticari malların fiyatının (Q_t), ticari olmayan malların fiyatına (Q_n) oranı şeklinde tanımlamaktadır.

2.1.2.3. Üç Mallı İçsel Reel Döviz Kuru Hesaplamaları

Üç mallı içsel RDK hesaplamaları, iki mallı içsel RDK hesaplamalarında görülen eksiklikleri gidermeye yönelik bir yöntemdir. İki mallı içsel reel kur hesaplamalarında ticari olan ve ticari olmayan mallar ayrımına gidilmektedir. Ancak ticari mallar içinde ihraç ve ithal edilebilir malların olduğu göz ardı edilmektedir. Bu durum ihraç edilen malların ithal edilen malların fiyatına oranı olan ticaret haddinin üstü kapalı olarak sabit alınmasına neden olmaktadır. Oysa ihraç ve ithal edilen mallar farklı mallardan oluşmakta ve farklı fiyat hareketleri göstermektedir. Üç mallı içsel reel kur hesaplamaları, iki mallı içsel reel kur hesaplamalarındaki eksiklikleri dikkate alarak ihraç edilebilir, ithal edilebilir ve ticari olmayan mallar ayrımına gitmiştir. Hesaplamalarda iki tane içsel reel kur vardır (İyiboçkurt, 2001:125).

Bunlardan birincisi, ihraç edilebilir malların ticari olmayan malların fiyatlarına oranını gösteren içsel reel kurdur.

$$R_1 = R_x/R_n \quad (3)$$

R_1 : Birinci içsel reel kuru ifade etmekte, aynı zamanda ihraç edilebilir malların üretim ve tüketiminin ticari olmayan mallara göre içsel fiyat rekabetini göstermektedir.

R_x : İhraç edilebilir malların fiyatlarını göstermektedir.

R_n : Ticari olmayan malların fiyatlarını yerli fiyat birimi üzerinden göstermektedir.

İçsel reel kurlardan ikincisi ise, ithal edilebilir malların ticari olmayan malların fiyatlarına oranı olan reel kurdur.

$$R_2 = R_m/R_n \quad (4)$$

R_2 : İkinci içsel reel kuru,

R_m : İthal edilebilir malların fiyatlarını,

R_n : Ticari olmayan malların fiyatlarını göstermektedir. Bu iki içsel reel kurdan da ticaret haddine ulaşılmaktadır (İyibozkurt, 2001:125).

$$R_1 = R_x/R_n = (R_x/R_m) \times (R_m/R_n) \quad (5)$$

$$R_1 = R_x/R_n = (R_x/R_m) \times R_2$$

$$RK_1 = NBTT \times RK_2$$

NBTT, net trampa ticaret haddini göstermektedir. Üç mallı içsel RDK hesaplamalarında karşılaşılan sorun, tek bir içsel reel kurun hesaplanamamasıdır. Ekonomik literatür, ihraç edilebilir ve ithal edilebilir mallar için reel kurları aritmetik ortalama ya da ağırlıklı geometrik ortalama yoluyla hesaplayarak söz konusu sorunu gidermeyi hedefleyen çalışmalar içermektedir (Özkan, 2003:15).

2.1.3. Reel Döviz Kurunun Belirlenmesi

Makroekonomik dengeler ve ekonomik büyüme üzerindeki önemli etkileri nedeniyle döviz kurunu belirleyen uzun dönemli faktörlerin (determinantların) ortaya konulması, ekonomide en çok araştırılan konulardan birisidir. Çünkü RDK ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki, tanımsal olarak ve politik kararlar bakımından önemli bir konudur. Son yirmi yılda politik tartışmalarda, RDK' nun istikrarı ve NDK değerinin, dünyada kalkınmada atak yaparak öne çıkan ülkelerin ekonomik performanslarının istikrarlı yükselişinde hayati etkenler olarak kabul edilmektedir. RDK' nda görülen sapmalar, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik faaliyetleri özellikle ithal sermaye mallarına olan bağımlılık ve mal ihracatındaki uzmanlaşma gibi nedenlerle etkilemektedir. Bu konuda yapılan ampirik çalışmalarda gelişmekte olan ülkelere elde edilen bulgular, özellikle RDK' nda görülen sapma ile ekonomik performans arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ekonominin

iç ve dış dengelerinin her ikisiyle de uyumlu olan döviz kuru, denge RDK olarak ifade edilebilir. RDK kendi yolundan çıktığı zaman, sapma olgusu ortaya çıkmaktadır. RDK' nu belirleyen etkenler ve RDK' daki sapmanın etkileri iktisadi politikalar açısından günümüze kadar önemini sürdürmüştür. Bu da RDK ve onu belirleyen etkenlerle ilgili çok sayıda çalışma yapılmasına yol açmıştır (Karakayalı, 1991:367).

RDK' nun belirlenmesi konusunda en çok kabul gören teoriler satın alma gücü paritesi hipotezi, parasalcı yaklaşım, portföy yaklaşımı, üretkenliği baz alan yaklaşım ve ödemeler dengesi yaklaşımıdır.

2.1.3.1. Satın Alma Gücü Paritesi

Satın alma gücü paritesi (PPP) tanıma göre uzun dönemde RDK, yabancı ülke fiyatlarının (P^*), yurtiçi fiyatlara (P) oranı ile düzeltilmiş NDK (e) çarpımı olup, aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$$RPPP = \frac{eP^*}{P} \quad (6)$$

Bu şekilde belirlenen RDK ticarete konu olan ve olmayan malların sadece yurtiçi görel fiyatını değil yurtdışı görel fiyatını da yansıtmaktadır. PPP her birim paranın her ülkede aynı reel değeri taşıması gerektiğini açıklar (Mankiw ve Kaufman, 2004:384).

Döviz kurunun belirlenmesinde PPP en çok kabul gören teorilerden biridir. Bu hipotez Gustav Cassel tarafından 1922 yılında ortaya atılmıştır (Seyidoğlu, 2001:370).

PPP, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırarak, farklı para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen bir değişim oranıdır. PPP, belirli bir mal ve hizmet sepetinin satın alınabilmesi için gereken ulusal para tutarlarının oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Bu oran kullanılarak farklı para birimlerine dönüştürülen harcamalar, satın alınan mal ve hizmet hacmindeki farklılıkları yansıtarak, ülkeler

arasında gerçek anlamda karşılaştırılabilir veriler sağlamaktadır (TÜİK, 2008, Yayın: 3145). PPP yaklaşımı için kurulan basit bir model:

$$\Delta D(\text{₺} / \$) = \text{inf}_T - \text{inf}_{US} \quad (7)$$

Burada,

inf_T : Türkiye'nin yıllık enflasyonunu,

$\Delta D(\text{₺} / \$)$: Türk Lirası'nın (₺) Amerikan Dolarına (\$) oranının yıllık değişimini,

inf_{US} : ABD'nin yıllık enflasyon oranını göstermektedir.

Yukarıdaki açıklamalar bütün değişkenlerin zaman içinde değişim oranlarını göstermektedir ki, bu da göreceli PPP yaklaşımıdır. Anlık değerlerle yapılan inceleme ise mutlak PPP yaklaşımında kullanılır ki, ülkeler arasındaki anlık fiyat endekslerinin incelenmesinin, ele alınan mal sepetindeki farklılıklar, teknoloji, kotalar ve ambargolar, uluslararası dolaşımı gerçekleştiremeyen mal ve hizmetler gibi, anlık fiyatlarının karşılaştırması imkansız olan emtiadan dolayı denge döviz kuru hesaplamalarında kullanımı pek tercih edilmez (Bölükbaş, 2008:26).

2.1.3.2. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşımda, ülkelerin paralarına olan talep ile arz karşılaştırılır ve bunun denge döviz kurunun belirlenmesinde en önemli etken olduğu kabul edilir. Bilson'un kurduğu model üç önemli varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, dik bir toplam arz eğrisi (ya da, tam istihdam varsayımı), ikincisi sabit para talebi ve üçüncüsü de PPP yaklaşımının kabulüdür. Bu yaklaşımın temelinde iki öge bulunmaktadır. Birincisi, değişik ülkelerdeki para arzı-fiyat seviyesi ilişkisi, ikincisi ise yine fiyat seviyesinin döviz kuru ile bağlantısıdır (Bilson, 1978:48).

Parasalcı yaklaşım satınalma gücü teorisinin ve miktar teorisinin bir uzantısıdır. PPP hipotezi, kuru iki mal arasındaki nispi fiyat olarak belirlerken, parasalcı yaklaşım iki para arasındaki nispi fiyat olarak kabul eder. Parasalcı yaklaşıma göre, yerel para birimine olan talebi artıran faktörler, örneğin gelir artırıcı veya faizleri azaltıcı faktörler, yabancı piyasada yerel para biriminin fiyatını arttırır. Ancak bu yaklaşım, daha standart olan ticaret ve sermaye teorileriyle çatışmaktadır.

RDK' nun belirlenmesinde parasalcı yaklaşımı aylık veriler kullanarak test eden bir takım çalışmaların ulaştığı sonuçlar bu teoriyi desteklemektedir. Ancak bu konuda Dornbusch' un üç aylık veri kullanarak, Bilson' ın ise aylık veri kullanarak gerçekleştirdikleri ampirik analizler parasal yaklaşımı destekler nitelikte değildir (Bilson, 1978:48,75). Ancak bu çalışmalarda örneklem seti analizlerin gerektirdiği anlamda yeterli bilgiler taşımadığından ekonomistler farklı teorilere yönelmek yerine, farklı ekonometrik analizlere yönelmiş ve bunun sonucunda parasalcı yaklaşımı savunan bulgular elde etmişlerdir (Ciğerlioğlu, 2007:53,54).

2.1.3.3. Ödemeler Dengesi Yaklaşımı

Ödemeler dengesi yaklaşımı, cari işlemlerden kaynaklı döviz girişi ya da çıkışı ile sermaye işlemlerinden kaynaklı döviz giriş ya da çıkışının birbirini dengelemesi durumunda döviz kurlarının denge değerine ulaşacağını savunur. Bir başka deyişle, bu teori altında döviz kurlarındaki değişimler ödemeler dengesindeki giriş çıkışlarla açıklanmaktadır.

Ödemeler dengesi teorisine göre ödemeler dengesindeki herhangi bir dengesizliği gidermek üzere döviz kurlarında yapılması gereken değişiklik ithalat ve ihracatın arz ve taleplerinin, döviz kuru esnekliklerine göre değişebilmektedir. 1950 ve 1960' lı yıllarda Bretton Woods sisteminde döviz kurlarının değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılmış olan bu yaklaşım, 1970' li yıllarda parasal ve portföy dengeleme yaklaşımlarının artan şekilde kabul görmesine paralel olarak ağır ve temelden eleştirilere maruz kalmıştır (Ağcaer, 2003:24).

Ödemeler dengesi yaklaşımı hem PPP hem de pariteden sapmaları açıklayabilmektedir. PPP ile karşılaştırıldığında, ödemeler dengesi yaklaşımı ülkenin döviz işlemlerine etki eden tüm faktörleri kapsamaktadır. Oysa ki PPP sadece fiyat hareketlerini ele almaktadır. Ancak bu yaklaşım da bir takım problemler içermektedir. Doğal işsizlik oranı tam olarak açıklanamamakta ve dış dengeyle tutarlı bir döviz kurunun belirlenmesi oldukça zor olmaktadır. Özellikle de kısa dönemli döviz kuru değişimlerinin bu yaklaşımla açıklanması oldukça zor görünmektedir (Dinçer, 2005:18).

2.1.3.4. Marshall-Lerner Koşulu

İç ve dış fiyatların sabit olduğu varsayımı altında RDK' nun ($R=eP^*/P$) yükselmesine yol açan devalüasyonun net dış satımı hangi koşulda arttırdığı, enflasyonun net dış satımı üç farklı yoldan etkilediği hesaba katılarak belirlenebilir (Abuşoğlu, 1990:72,73).

Devalüasyon sonucu RDK yüzde bir yükseldiğinde, herhangi bir malın almanın maliyeti yüzde bir artar. Ayrıca devalüasyon sonucu RDK yüksekliğinde, yurtdışında üretilen mallar yurtiçinde üretilen mallara kıyasla pahalılaşır ve dolayısıyla da ithal edilen mal miktarı azalır. Devalüasyonun dış alım üzerindeki bu ikinci etkisi, dışalım talebinin fiyat esnekliğine bağlı olarak değişir. İthalat talebinin fiyat esnekliği, RDK' nda meydana gelen yüzde bir oranındaki artışın dış alımda yüzde kaç azalmaya yol açtığını ölçer. İthalat talebinin fiyat esnekliğinin $eM = \% 0,5$ olması, RDK yüzde bir yükselince dışalımın yüzde 0,5 azaldığı anlamına gelir. Dolayısıyla devalüasyon sonucu RDK' nda meydana gelen yüzde bir oranında bir artış, dış alımı nihai olarak yüzde $(eM - 1)$ kadar azaltır. Ayrıca devalüasyon sonucu RDK yüzde bir yükseldiğinde, yurtiçinde üretilen mallar yurtdışında üretilen mallara kıyasla ucuzlar ve dolayısıyla da yurtiçinde üretilen mallara yönelik yurtdışı talep artar. Devalüasyonun dış satım üzerindeki bu olumlu etkisi, dış satım talebinin fiyat esnekliğine (eX) bağlı olarak değişir. İhracat talebinin fiyat esnekliği, RDK' nda meydana gelen yüzde bir oranındaki artışın dış satımda yüzde kaç artışa yol açtığını ölçer. İhracat fiyatının fiyat esnekliğinin yüzde 0,9 olması, RDK yüzde bir yükselince dışsatımın yüzde 0,9 arttırdığı anlamına gelir. Buradan anlaşıldığı gibi; devalüasyon sonucu RDK' da meydana gelen yüzde bir oranında bir yükselme, dış alımı yüzde $eM - 1$ kadar azaltırken, dış satımı yüzde (eX) kadar artırır. Dolayısıyla da devalüasyonun net dış satım üzerindeki nihai etkisi, söz konusu iki etkinin toplamına eşit olan $(eX+eM-1)$ teriminin değerine bağlıdır. Marshall-Lerner koşulu; devalüasyonun net dışsatımı arttırması için gerekli koşulu tanımlar. Bu koşul; dış alım talebinin fiyat esnekliği ile dış satım talebinin fiyat esnekliği toplamının birden büyük olmasıdır. $(eX + eM - 1) > 0$ veya $(eX + eM) > 1$ olarak ifade edilir (Güran, 1987:74).

2.1.3.5. Üretkenliği Baz Alan Yaklaşım

Bu yaklaşımın temeli Balassa (1964) ve Samuelson (1964) çalışmalarını müteakiben Balassa-Samuelson etkisini yansıtmaktadır. Ancak, bu teorinin temelleri David Ricardo'nun "ekonomik büyüme ile birlikte ticarete konu olmayan malların fiyatının ticarete konu olan mallara göre daha fazla artacağı" hipotezine dayanmaktadır. Bunun sonucunda, zengin ülkeler daha yüksek fiyat seviyelerine sahip olmaktadır.

Üretkenliği baz alan yaklaşımın dayandığı temel argümana göre, teknolojik gelişme ticarete konu olan malların üretildiği sektörlerde ağırlık kazanacağından, bu sektörlerdeki üretkenlik birim işçi maliyetinde düşüşe neden olmaktadır. Azalan birim işçi maliyeti işgücüne olan talebi artırarak ekonomi genelinde ücretlerin artmasına yol açmaktadır. Öte yandan, ticarete konu olan malların fiyatları bu mallar rekabete maruz kaldığından uluslararası fiyatlar üzerinden belirlenmektedir. Ancak ticaret dışı malların fiyatları yurtiçi piyasalarda belirlendiğinden, bu fiyatlar artan ücretlerle artmakta ve bu durum para biriminin değer kazanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, zengin ülkeler teknolojik açıdan da üretken olduklarından bu ülkelerde tüketici fiyat endeksi düzeyleri daha yüksek değerlerde seyretmektedir (Edison ve Klován, 1987:309,333).

2.1.3.6. Mundell – Fleming Yaklaşımı

1960'lı yılların başlarında ortaya atılan Mundell-Fleming modeli makroekonomik politikaların iç ve dış dengeyi eş zamanlı olarak sağlayabileceği düşüncesini yansıtmaktaydı. Mundell-Fleming modeli özünde klasik IS-LM modelinin açık ekonomiye uyarlanmış hali olarak özetlenebilir.

Mundell-Fleming yaklaşımı toplam üretim maliyetlerini ifade eden bir yaklaşımdır. Model, her ülkenin tek toplu mal ürettiğini ve yapılan üretim üzerinden hem tüketim hem de ihracat yaptıklarını varsaymaktadır. Malın fiyatını GSYİH yansıtmaktadır. Her ülkenin malının fiyatı üretim maliyetine bağlı olarak belirlenmektedir. Mundell- Fleming modeli hem ticari hem de ticari olmayan tüm

malların üretimindeki rekabetçiliği ölçücü almaktadır. Mundell-Fleming modeline göre hesaplanan RDK formülle ifade edilirse (Kibritçioğlu, 2004:17):

$$MFR_f = (E_f \times GNPD_d) / GNPD_f \quad (8)$$

MFR_f : Mundell–Fleming modeli ile hesaplanan yabancı para cinsi üzerinden RDK,

E_f : Yabancı para cinsi üzerinden ifade edilen NDK,

$GNPD_d$: Yerli GSYİH deflatörü,

$GNPD_f$: Yabancı GSYİH deflatörünü ifade etmektedir.

Bu modelde, bir ülkedeki GSYİH ve ihracat tek bir mal demetini ifade etmektedir. Yerli ülkenin ihracat fiyatlarının, yerli ülkenin GSYİH ile yabancı ülkenin ithalat fiyatlarının da yabancı ülkenin GSYİH ile paralel hareket edeceği varsayılmaktadır. İhracat ve ithalatın yabancı fiyatlar üzerinden tanımı ise şu şekilde olmaktadır.

$$\begin{aligned} E_f \times GNPD_d &= (E_f \times p_{xd}) = p_{xf} \\ GNPD_f &= p_{Mf} \end{aligned} \quad (9)$$

p_{xd} : Yerli ülkenin yerli para birimi üzerinden ihracat fiyat deflatörünü,

p_{xf} : Yerli ülkenin yabancı para birimi üzerinden ihracat fiyat deflatörünü,

p_{Mf} : Yabancı ülkenin yabancı para birimi üzerinden ithalat fiyat deflatörünü göstermektedir.

Aslında Mundell–Fleming modelinde reel kur ile ticaret haddi arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Yerli ülkenin ihracat fiyat deflatörü yerli ülkenin GSYİH deflatörüne, yabancı ülkenin ithalat deflatörünün de o ülkenin GSYİH deflatörüne paralel olduğu varsayılmaktadır. Yapılan düzenlemelerden sonra Mundell–Fleming modeliyle hesaplanan RDK aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$MFR_f = p_{xf} / p_{Mf} = \text{Ticaret Haddi} \quad (10)$$

Mundell – Fleming modeli farklı ürün ticaretine sahip olan gelişmiş ülkeler için uygundur. Çünkü bu ülkelerde ticaret hadleri farklılık göstermemektedir. Tüfe ve GSYİH deflatörleri paralel hareket etmektedir (Özkan, 2003:13).

2.1.4. Döviz Kuru Rejimleri ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri

Döviz kuru rejimlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu literatürde oldukça fazla yer bulmaktadır. Bu nedenle öncelikle döviz kuru rejimleri ayrıntılı olarak açıklanacak ve daha sonra her birinin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği anlatılacaktır.

2.1.4.1. Sabit Döviz Kuru Rejimleri

Sabit kur yöntemi bir ülkenin kendi parasını belirli bir pariteyle yabancı paralara karşı sabitlemesi demektir. Böyle bir sabitleme, kurun belirli bir süre aynı değerinde tutulmasını sağlar (Eğilmez ve Kumcu, 2004:199).

Sabit döviz kuru rejimlerinde para otoritesi, kendi para biriminin altın, gümüş veya yabancı para cinsinden alış ve satış paritesini tanımlamakta, talep edildiği zaman sınırsız miktarda alış ve satış yapacağını taahhüt etmektedir. Kur rejimleri arasında en eski tarihe sahip olan sabit kur rejimlerinin en büyük özelliği istikrar sağlanması amacıyla para politikasının kullanılmamasıdır. Sabit kur rejimlerinin, döviz kuru dalgalanmalarını minimize ederek uluslararası ticarete belirsizliğin ortadan kaldırılması, ülke içerisinde enflasyonist baskıları azaltması ve fiyat istikrarını sağlaması gibi avantajları vardır (Müslümov, 2003:25).

Kurları sabit tutma eğilimi nedeniyle hükümetler, yurtiçi parasal ve mali önlemler aracılığıyla döviz kurunda istikrar sağlarlar. Bu durum, dış ödeme dengesizliklerinin yaygınlaşmasını önler. Enflasyonist baskıların kontrol edilmesini sağlar ve döviz kurlarına yönelik spekülasyon faaliyetleri frenler. Sabit kur sisteminin üstünlükleri, döviz kurlarının en azından kısa dönemde değişme olasılığının bulunmamasından doğmaktadır (Özbek, 1999:18).

Sabit döviz kur sistemleri, beklenen kura ilişkin bilgi sağladığı için kur riskini azaltır. Bunun sonucu olarak yabancı yatırımlar ve uluslararası işlemler artar. Azalan belirsizlik dolayısıyla sadece yabancı yatırımların gelişini değil, yerel ekonomik birimlerin uluslararası piyasalara girişini de kolaylaştırır (İnan, 2002:4).

Sabit kur sisteminin bazı özellikleri şunlardır (Parasız, 2000:544):

- Belirsizliğin Daha Az Olması: Sabit kur sistemi, esnek kur sisteminde gözlenen ve uluslararası ticareti, akımları ve uzmanlaşmayı tehlikeye sokan günlük dalgalanmaları ortadan kaldırmaktadır.
- İstikrar Sağlayıcı Spekülasyon: Spekülasyon, sabit kur sistemine göre, esnek kur sisteminde daha fazla istikrar bozucudur. Buna göre, döviz kurunda yükselme olduğu zaman, döviz kurunun daha da yükseleceği beklentisi içinde olan spekülâtörler yabancı döviz satın almaya başlarlar. Ters durumda ise, döviz kurunda düşüş olduğu dönemlerde, döviz kurunun daha da düşeceği bekleyişi içinde olan spekülâtörler yabancı döviz satmaya başlarlar.
- Fiyat Disiplini: Sabit kur sistemi ülkeye fiyat disiplinini empoze ederken esnek kur sisteminde böyle bir disiplin bulunmamaktadır. Bir başka deyişle, enflasyon oranı diğer ülkelere göre daha yüksek olan bir ülke, ödemeler bilançosunda sürekli açıklarla ve rezerv kayıplarıyla karşı karşıya kalacaktır. Bu durum sonsuza kadar sürmeyeceği için, ülke enflasyon oranını frenlemek ve bir fiyat disiplini sağlama gereği duyacaktır. Ödemeler bilançosu dengesizliği döviz kurunda yapılacak değişikliklerle düzeltilebilirken esnek kur sisteminde böyle bir uygulama söz konusu değildir.
- Sabit döviz kuru sistemi büyük içsel şoklara aday dışa açık bir ekonomiye daha fazla istikrar sağlamaktadır. Esnek döviz kuru sistemi ise, dışsal şoklara açık bir ülkeler için daha çekicidir. Çünkü esnek döviz kuru sistemi, sabit döviz kuru sistemine göre yurtiçi ekonomiyi dışsal şoklardan daha fazla korumaktadır.

Sabit döviz kuru sisteminin ülke ekonomisine sağladığı avantajlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (TCMB, 2004:14):

Sabit kur sistemleri, kurlar sabit olarak tutulabildiği ya da sabit tutulabileceğine olan güven azalmadığı sürece, ekonomik birimlere geleceğe dönük olarak planlama ve fiyatlama yapma olanağı tanımakta ve böylelikle yatırım ve ticaret hacminin genişlemesine yardımcı olmaktadır.

Sabit kur sistemlerinde ekonomik birimler geleceğe yönelik ücret ve fiyatları beklenen kur artış oranına uygun olacak şekilde belirleyerek, enflasyonun düşürülmesine yardımcı olabilirler.

Sabit kur sistemleri MB' na döviz kurlarını kendi belirlediği denge seviyesinde tutma imkanı tanımaktadır.

Finansal araçların ya da piyasaların esnek bir döviz kuru sistemini uygulamaya imkan verecek kadar gelişmediği ülkelerde, para politikası uygulamalarına disiplin getireceğinden sabit kur sistemleri uygulamak tercih edilebilir.

Sabit döviz kuru sistemlerinin dezavantajları ise (TCMB, 2004:16):

Sabit döviz kuru sistemi para politikasına kısıtlar koymaktadır. Uygulanan para politikası döviz kurunun sabitlendiği ülkenin uyguladığı para politikası ile çelişmesi ve parasal hedeflerde sapmalar meydana gelmesi durumunda ortaya çıkacak istenmeyen sermaye hareketleri, MB müdahalelerini zorunlu kılabilir. Sermaye girişleri enflasyon üzerinde baskı yaratabilir, sermaye çıkışları ise rezervlerde erimeye neden olabilir. MB' nın müdahalelerin likidite üzerindeki olumsuz etkilerini dengelemek üzere ters taraflı sterilizasyon işlemleri yapması gerekebilir ve bu işlemler MB' na ek maliyetler yükler. Sabit kur sistemleri para otoritesinin kredibilitesinde bir azalma olması durumunda spekülasyon ataklarına açık hale gelmektedir. Bu nedenle, MB' larının spekülasyon atakları caydırabilmek için yüksek düzeyde rezerv bulundurmaları gerekmektedir.

2.1.4.2. Dalgalı Döviz Kuru Rejimleri

Dalgalı ya da serbest kur sistemi olarak da bilinen esnek döviz kuru sisteminde döviz kuru, döviz piyasalarında arz ve talep şartlarına göre günlük olarak belirlenmekte ve döviz kurunun belirlenmesine MB' nın hiçbir şekilde müdahalesi söz konusu olmamaktadır.

Bir ekonomide NDK piyasada döviz arz ve talebi tarafından da belirlenebilir. Bu alternatif uygulamada döviz kuru, döviz arz ve talebini eşitleyen düzeyde oluşur ve dolayısıyla da döviz arz ve talebi değiştiğinde döviz kuru da değişir. Hükümetin

ve MB' nin hiçbir şekilde müdahalesinin olmadığı bu uygulamaya dalgalı döviz kuru sistemi denir. Ancak gerçek hayatta esnek döviz kuru sistemi, MB' nin gerek gördüğünde döviz piyasasına müdahale etmesi suretiyle uygulanır. Bu uygulamaya yönetilen döviz kuru sistemi denir. Türkiye' de 1980 yılına kadar sabit döviz kuru sistemi uygulanmış, daha sonra ise yönetilen kirli döviz kuru sistemine geçilmiştir (Ünsal, 2011:144).

Bir ülkede döviz kuru sistemlerinden esnek döviz kuru sisteminin seçilip uygulanması, o ülke ekonomisine bazı avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajları şu şekilde sıralayabiliriz (Aksu ve diğerleri, 2007:46):

- Dışsal Reel Şoklara Karşı Direnç: Esnek döviz kuru sisteminin en önemli avantajları, dışsal şoklara ve reel sektörden gelen şoklara karşı dirençli olmasıdır. Kur tamamen serbest olduğu için etkin işleyen bir döviz piyasasında kurlar yeni oluşan durumlara ve şoklara hızla ve tam olarak uyum sağlarlar.
- Dış Ticarete Rekabet: Dış ticarete kurun değerlendirilmesine bağlı bir rekabet kaybı yaşanmamakta ve ödemeler dengesi açısından da bir sorun ortaya çıkmamaktadır.
- Bağımsız Para Politikası: Kur istikrarı bir hedef olarak alınmadığı için MB' nin daha etkin bir para politikası yürütme şansı da bulunmamaktadır.

Ülkede esnek döviz kuru sisteminin seçilip uygulanmasının getirmiş olduğu bazı avantajlar bulunduğu gibi, ülke ekonomisine getireceği dezavantajlar da bulunmaktadır. Bu dezavantajlar (İnan, 2002:3,4):

- İthal Enflasyon: Esnek kur sisteminde dış ülkelerdeki enflasyon kur yoluyla ithal edilebilir.
- Ticari ve Finansal İşlemlerin Azalması: Esnek kura bağlı olarak ekonomideki birimlerin risk olgusu artar. Risk primlerinin yükselmesi ticari ve finansal işlemlerin azalmasına neden olur.

- Kur Riskine Bağlı Tahribat: Esnek kur sisteminin uygulanmaya başlandığı anda açık pozisyonda bulunan firma ve bankalar, kurun olası bir yükselmesinde büyük ölçüde zarar görürler.

2.1.5. Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Rejimleri

Birinci dünya savaşına kadar Osmanlı İmparatorluğunda herhangi bir kambiyo denetiminden söz edilemez. 1914’te kurulan Kambiyo Komisyonu, savaş sırasında döviz alımını ve satımını düzenleme görevini almıştır. Savaştan sonra bu denetim kaldırılarak 1929 yılına kadar serbest uygulama sürmüştür. Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 yılına kadar geçen süre ₺’ nin konvertibl olduğu dönemdir (Karluk, 1995:29).

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar yürütülen kur rejimleri ve politika uygulamaları ana hatlarıyla incelendiğinde, uzun süre devam eden sabit kur rejimlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Cumhuriyet kurulduktan 1950 yılına kadar referans para olarak İngiliz Sterlini kullanılmış, bu tarihten sonra USD referans para olarak kullanılmaya başlamıştır. Türkiye’de 1929 krizinden sonra liberal ekonomi görüşü yavaş yavaş terk edilmiştir (Arat, 2003:36).

1974’te kur sisteminde yeni uygulamaya geçilmesi sık devalüasyonların temel nedenini oluşturmuştur. 1974’te devletlerarası kambiyo kurları arasında gerekli uyumun sağlanması için IMF tarafından koyulan kurallara uygun tedbirler alınmıştır.

IMF’nin hazırladığı yönteme göre ülkelerin kendi paraları ile diğer ülkelerin paraları arasındaki kurlarda herhangi iki alış veya iki satış kuru arasında en çok %2’ lik bir fark olması gerektiği belirtilmiştir. Böylelikle, herhangi bir yabancı paranın uluslararası piyasalarda değer kazanması ya da kaybetmesi sonucu öteki yabancı paraların kurlarına göre %2’ yi aşan bir fark meydana geldiğinde kurlar ayarlandığı için, 1974 yılında çeşitli tarihlerde bazı dövizlerin ₺ karşısında kurları ayarlanmıştır. Kurlar 1976’da 3 kez, 1977’de 2 kez, 1978’de 3 kez, 1979’da 3 kez ayarlanmıştır (Saatçioğlu, 2000:149).

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarından itibaren içe dönük bir ekonomiden dışa dönük bir ekonomiye geçmek ve kaynak dağılımındaki etkinliği artırmak için gerçekçi kur ve gerçekçi fiyat politikaları uygulamaya çalışmıştır (Seyidoğlu, 1982:518).

24 Ocak kararlarıyla dış ticaret ile ilgili getirilen bazı uygulamaları şöyle sıralayabiliriz. Kotaların kaldırılması, gümrük tarife oranlarının düşürülmesi, kambiyo denetiminin yumuşatılması, esnek kur sistemi ile gerçekçi kur sistemi uygulanması, faizlerin serbest bırakılması ve böylece enflasyonun üzerinde yükselmesine izin verilmesi, bürokrasinin azaltılması ve bu alanda serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması, yabancı sermayeye yeni teşvikler sağlanmasıdır (Kılıçbay, 1991:167).

1973 sonrası ani yükselen petrol fiyatlarının Türkiye'nin ithalat maliyetini artırması sonucu meydana gelen ödemeler bilançosu açıklarındaki artışlar, döviz rezervlerinin tükenmesi nedeniyle kısa vadeli borçlanmayla giderilmiştir. Ayrıca KİT açıklarının para basılarak sübvansede edilmesinin yarattığı enflasyon, sabit kur rejiminin iç talebe yönelik uygulamaları teşvik etmesi ve ₺ değerinin gerçek değeri üzerinde belirlenerek ihracat potansiyeli bulunan sektörlerin gelişimini olumsuz yönde etkilemesi, Türkiye ekonomisinde tıkanmayı beraberinde getirmiştir (Çelebi, 1991:64).

1980 yılı, bu tıkanıklığın aşılması ve ekonomiye hareketlilik kazandırılması amacıyla bir istikrar tedbirleri dizisinin uygulamaya konulduğu yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Çelebi, 1991:64).

Tablo 1'de 1980 sonrası uygulanan fiili kur rejimleri ve ilgili dönemleri gösterilmektedir.

Tablo 1: 1980 Sonrası Uygulanan Kur Rejimleri

Ocak 1980 - Mayıs 1981 Dönemi	Sürünen Parite (Çoklu kur uygulaması)
Mayıs 1981 - Aralık 1989 Dönemi	Yönetimli Dalgalı Kur Rejimi (Katı biçimde yönetilen kur düzenlemesi)
1990-1993 Dönemi	Sürünen Parite (Geriye Dönük)
1994 - 1997 Dönemi	Sürünen Parite (1994 Yılı için ileriye dönük, 1995-97 Arası Periyotta ise; geriye dönük sürünen parite şeklinde uygulanmıştır)
1998 - 2000 Dönemi	Sürünen Parite (İleriye Dönük)
2001 Sonrası Dönem	Serbest Dalgalı Kur Rejimi

Kaynak: Bubula ve Ötker-Robe, 2002:35

Türkiye'nin 2000-01 yılında yaşadığı kısa dönemli döviz kuruna dayalı istikrar arayışı, 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizlerle benzer özellikler göstererek sona ermiştir. Bu ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ara kur rejimi, başlangıçta ekonomide bir istikrar sağlamış, fakat istikrarın sağlandığı düşünülen bir ortamda krizlerin çıkışıyla her şey tersine dönmüştür. İstikrar arayışı içerisindeki ülkeler, ara kur rejimlerini terk ederek katı sabitleme veya dalgalı kur rejim tercihine doğru yönelmişlerdir. Son dönemde, Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülkede serbest dalgalı kur rejimi altında sürdürülen istikrar arayışına en büyük desteğin, enflasyon hedeflemesi modelinden geleceği düşünülmüştür. 15 Mayıs 2001'de, bağlı bulunduğu 3 temel dayanaktan birinin serbest dalgalı kur rejimi olduğu "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" şeklinde adlandırılan yeni bir program kabul edilmiştir. Serbest dalgalı kur rejimine geçilmesi ile birlikte, para ve kur politikası uygulaması ve kriz yönetimi yeni bir boyut kazanmıştır. Böylece, kriz ortamından çıkış önlemleriyle birlikte Türkiye ekonomisinde yeni istikrar arayışları başlamıştır. Döviz kuru istikrarının fiyat istikrarı için gerekli olması nedeniyle, kur piyasasına yapılan müdahaleler ile aşırı kur oynaklığının engellenmesi ve döviz rezervi biriktirilmesi planlanmıştır. Para politikası için, finansal istikrar ve dalgalı kur rejimi kapsamında daha aktif rol oynayacağı beklenilmiştir. Bununla beraber; resmi enflasyon hedeflemesi rejiminin benimsenmesinde önemli bir aşama olarak tam işlevsel bağımsızlık sağlanması için MB kanununda değişiklik kabul edilmiştir (Kasman ve Ayhan, 2006:46).

Enflasyonun en önemli öncü göstergesinin döviz kuru olması nedeniyle MB enflasyonu; döviz kurlarına gelen şokların kaynağına, yönüne ve muhtemel etkilerine göre tutarlı bir şekilde belirlemeyi amaçlamıştır. Kurların dalgalanmaya bırakıldığı ve kamu bankalarının sistem üzerinde yarattığı baskının kademeli olarak azaltıldığı mevcut ortamda, MB piyasalarda istikrarı sağlamak amacıyla kısa dönem faizleri etkin olarak kullanmaya başlamıştır (Serdengeçti, 2001:48).

IMF ile 2001 yılında yapılan yeni anlaşma doğrultusunda uygulanmaya başlanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” nda, esnek kur rejimi altında enflasyon hedeflemesine geçilmesi yönünde politika benimsenmiştir. Tespit edilen enflasyon hedeflerine serbest dalgalı kur rejiminin benimsenmesiyle ulaşılmaya çalışılmıştır (Serdengeçti, 2002:13). MB tarafından her yıl için sunulan “Para ve Kur Politikası” raporlarında belirtildiği gibi serbest dalgalı kur rejiminin benimsenmesine devam edilmiştir. MB bu kapsamda, hiçbir şekilde kurların düzeyini veya yönünü belirleme amaçlı döviz alım ya da satım işlemi yapmayacağını, sadece aşırı dalgalanmaların söz konusu olduğu durumlarda alım ya da satış yönünde müdahalelerde bulunulabileceğini belirtmiştir. Ayrıca ters para ikamesi ve güçlü ödemeler dengesi gelişmeleri sonucu piyasada döviz arz fazlası oluşması halinde; dalgalı kur rejimi ile çelişmeyecek, döviz kurunun uzun dönemli eğilimini ve doğal denge değerini bozmayacak şekilde döviz rezervlerini artırmaya yönelik olarak ihale yöntemiyle döviz alımları gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir (TCMB, 2004:18).

2.1.6. Döviz Kuru Rejimlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi

Döviz kuru rejimlerinin ekonomik büyümeyi etkilemesi birkaç kanaldan olabilmektedir. Esnek kur rejiminin en önemli özelliği dış ödeme dengesizliklerinin döviz kurlarındaki serbest değişmelerle giderilmesi ve dış dengenin herhangi bir hükümet müdahalesi olmaksızın kendiliğinden sağlanmasıdır. Örneğin piyasada döviz arzı sabitken, döviz talebinde bir artışın olduğu durumda döviz kuru hemen yükselecek ve yerli para değer kaybedecektir. Bu durum mal ve hizmet ihracı ile kısa süreli sermaye girişlerini özendirirken, ülkenin mal ve hizmet ithali ile ülkeden kısa süreli sermaye çıkışlarını caydırıcı etki yapacaktır. Sonuç olarak, esnek kur rejiminde döviz talebinin artışıyla birlikte yerli paranın değer kaybına uğraması, ihracatı

arttırırken ithalatı dūřürmesi ekonomik bŸyŸmeyi olumlu etkileyebilecektir (Seyidođlu, 2001:318).

Diğer taraftan sabit kur rejimlerinde ise, dŸviz kuru piyasadaki arz ve talep değişmeleri ne olursa olsun belirli bir dŸzeyde tutulmaktadır. Örneğin Ÿlkedeki enflasyonu dŸřŸrmek için hŸkŸmet tarafından sabit kur sisteminin uygulanması sonucunda, enflasyonda belirgin bir dŸřŸř sağlanamaması, yerli paranın giderek değer kazanmasına bağlı olarak ithalat artarken ihracat azalacak ve bŸyle bir durum, ekonomik bŸyŸmeyi olumsuz etkileyebilecektir (Ağrasoy, 2006:4).

DŸviz kuru rejimi ekonomik bŸyŸmeyi yatırım ya da artan verimlilik yoluyla da etkileyebilir. Sabit kur rejiminin ekonomide politik belirsizliği ve nisbi fiyat değişkenliğini azaltması yoluyla yatırımları teşvik etmesi bŸyŸmeyi olumlu etkileyecektir. Ayrıca, daha dŸřŸk fiyat dŸzeyi reel faiz oranlarının dŸřŸrŸlmesini sağlayarak bŸyŸme Ÿzerinde aynı olumlu katkıyı gerçekleştirecektir. Ancak, sabit kur rejiminde negatif bir dışsal şokun uluslararası ekonomik belirsizliği doğurması, riskleri artırıcı bir faktŸr olacaktır. Bu rejimde, nominal Ÿcret ve fiyatlar esnek değilse ekonomide zarar daha bŸyŸk olacak ve kısa dŸnemde ihracat ve ithalat nisbi fiyatları ayarlanamadığı için, yurtiçi istihdam ve Ÿretim dŸřecektir (Parasız, 1996:354).

Esnek kur rejiminde ise, ekonomide ortaya çıkan bir dışsal şok, fiyatlarda hemen gerekli dŸzenlemelere izin vererek, çıktı dalgalanmalarının azaltılmasına katkıda bulunacak ve bu da bŸyŸmeyi olumlu etkileyecektir (Yeyati ve Sturzenegger, 2001:63).

Dolayısıyla, esnek dŸviz kurları yurtiçi ekonomiyi dışsal şoklardan sabit dŸviz kurlarına gŸre daha fazla koruma sağlayacaktır. Bunun sonucu olarak esnek dŸviz kurları Ÿzellikle bŸyŸk dışsal şoklara açık Ÿlkeler için daha çekici olurken, sabit dŸviz kurları ise bŸyŸk içsel şoklara aday dışa açık bir ekonomiye daha fazla istikrar getirecektir (Parasız ve Yıldıırım, 1994:81).

Kur rejimine bağlı olarak bir ekonominin uluslararası piyasalara açıklık derecesi de ekonomik bŸyŸmeyi etkileyen diğer bir faktŸrdŸr. Uluslararası ticaret

döviz kuru rejimleri tarafından etkilenmektedir. Ancak, hangi rejimin uluslararası ticareti daha fazla geliştireceğine ilişkin açık bir tahminde bulunulamamaktadır. Sabit kur düzenlemeleri altında değişkenliğin ve belirsizliğin daha az olması, işlem maliyetini düşürmesi nedeniyle ticareti artıracaktır. Ancak, esnek kur düzenlemelerinin ihracatın artışında önemli bir etkisinin olduğu da göz önüne alınmaktadır. Çünkü bu rejimlerde sürekli bir istikrarsızlık durumu ile karşılaşılması olasılığının daha az olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, esnek kur rejiminde daha katı kur rejimlerine göre spekülasyon sermaye akımlarının engellenmiş olması, büyümeyi daha hızlı artıracaktır (Bailliu ve diğerleri, 1999:321,322).

Dalgalı kur rejiminin sabit kur rejimine göre bir üstün tarafı da, yurtiçi ekonomik istikrarın sağlanmasında para politikasını daha etkin kılmasıdır. Bunun nedeni, esnek kur rejimi altında para politikasının mal ve hizmet hareketleri kadar yurtiçi harcama seviyesi kanalıyla ülke ekonomisini etkilemesidir. Örneğin ülkenin durgunlukla mücadele için bir an faiz oranlarını düşürdüğünü varsayalım. Sabit döviz kuru rejimi altında, faiz oranlarındaki düşüşe paralel olarak yatırım harcamalarının artması ekonomiyi canlandıracaktır. Ancak, dalgalı döviz kuru rejimi içerisinde, para politikası mal ve hizmet akımlarını da harekete geçirecektir. Faiz oranlarındaki düşüş, yabancı sermayenin yurtdışına çıkışına neden olur. Sermayenin bu şekilde dışarı çıkışı, ülkenin parasının değerini düşürür, bu da ülkenin ihracatını teşvik ederken ithalatını engeller. Dış ticaret dengesindeki bu gelişmeler çarpan kanalıyla yurtiçi harcama artışını uyarır ve düşük faiz oranlarının yurtiçi etkilerini kuvvetlendirerek durgunlukla mücadeleye yardım eder (İyiboçkurt, 1995:301).

2.1.7. Türkiye’ de İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Çalışmamızın bu bölümünde önce Türkiye’ de dönemler itibariyle ihracat yapısı gözden geçirilecek olup, daha sonra ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerinde durulacaktır. İki değişken arasındaki teorik ilişkiye değinildikten sonra ihracata dayalı büyüme hedefi ile ilgili literatür taraması özetlenecektir.

2.1.7.1. 1980' den Günümüze İhracat Yapısı

1980' den günümüze kadar nasıl bir ihracat politikası izlendiği ve nasıl bir ihracat yapısının oluştuğu Türkiye' nin ekonomik yapısı göz önüne alınarak aşağıdaki gibi bölümlere ayrılarak ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.1.7.1.1. 1980-1988 Dönemi ve 24 Ocak Kararları

Türkiye'de 1980' li yıllara kadar devamlılık arz eden dış açıkları kapatmak için uygulanan yöntemler çok başarılı olamamıştır. Bu durum göz önüne alındığında, o dönemde yeni bir uygulamaya gidilmesi ve sorunun kökten çözülmesi arzu edilmiştir. 1970' li yılların sonlarında yaşanan döviz darboğazı sonucu dikkatler ihracat üzerinde yoğunlaşmıştır. İhracattaki artış ile bu darboğazın giderileceği ve ülke ekonomisinin gelişeceği düşüncesi iyiden iyiye kafalarda yer etmiştir. Buna bağlı olarak azınlık hükümeti 24 Ocak 1980' de ülkenin kaderini yeniden çizecek kararlar almış ve uygulamaya koymuştur (Kepenek ve Yentürk, 2001:128).

24 Ocak kararlarının alınmasındaki en önemli amaç, Türkiye'nin 70' li yılların sonunda içinde bulunduğu ekonomik sorunları çözümlenmek ve IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşların önerileri ile yapısal uyumu sağlayacak önlemler alarak, bu kuruluşlardan destek ve kredi sağlamaktır. Bu bağlamda, 24 Ocak istikrar önlemleri paketinin hareket noktası şunlar olmuştur (Kılıçbay, 1992:164).

- Enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun devlet sektöründen kaynaklanan tesirlerini yumuşatmak ve hafifletmek,

- Üretim çarkını harekete geçirmek, bunun içinde döviz, enerji ve ona bağlı ve bağlı olmayan öteki girdiler arzını artırmak.

- Ekonominin döviz kazandırma gücünü harekete geçirmek için ihracatı hızla teşvik etmek.

- Zorunlu ithalat dışında döviz harcamalarını minimum düzeye indirmek.

- Yeni tasarruf, faiz, kambiyo politikalarını uygulamak.

24 Ocak ekonomik istikrar kararları ve daha sonra alınan önlemler Türkiye ekonomisini dışa açmayı ve dünya ekonomisi ile bütünleştirmeyi amaçlamıştır. 24 Ocak kararları, uzun dönemli, kalıcı bir ekonomik gelişme programıdır. 24 Ocak kararları sonucunda, aşağıdaki durumlar gerçekleşmiştir (Karluk, 2005:409).

- İhracat hızla gelişmiş, özellikle ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiştir.
- İhracat ve diğer döviz gelirlerindeki artış sonucunda ödemeler dengesi açığı küçülmüş döviz darboğazı genişletilmiştir.
- Yabancı sermaye, işçi gelirleri ve turizm gelirleri artmıştır.
- 1981 liberelizasyonundan sonra ithalat hızla geliştiği için dış ticaret açığı büyümüştür.
- Kısa dönemde yokluklar, kuyruklar ve karaborsa ortadan kalkmıştır.
- Uluslararası piyasalardan sağlanan taze krediler ile dış finansman ihtiyacı karşılanmış ve ithalat arttırılmıştır.
- Enerji sıkıntısı giderilmiş ve böylece ekonomide kapasite kullanım oranı yükseltilmiştir.
- Fiyatlar, özellikle kararların uygulandığı yıl olan 1980' de Cumhuriyet tarihinde ilk defa üç haneli olmuştur. Fakat 1981' den sonra hızla inmiştir.
- Faiz oranlarının arttırılması, banka mevduatlarını yükseltmiştir,
- 1980 yılında GSMH' da gerileme olmuş, 1981 yılından sonra ekonomi yeniden büyümeye başlamıştır.

Sonuç olarak, 24 Ocak kararlarının içerdiği politikalar daha çok mal, para ve döviz piyasalarında fiyatların kısa zamanda gerçekçi düzeylere çekecek önlemler getirmiştir. Daha sonra izlenen politika ve alınan önlemlerle ekonomik yapının değişmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Karakayalı, 2003:189). 1980-1989 yılları arasında dış ticaretteki gelişmeler Tablo 2' de gösterilmiştir.

Tablo 2: 1980-1989 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
İhracat	2,9	4,7	5,7	5,7	7,1	7,9	7,4	10,1	11,6	11,6
İthalat	7,9	8,9	8,8	9,2	10,7	11,3	11,1	14,1	14,3	15,7
Dış.Tic. Dengesi	-4,9	-4,7	-3,0	-3,5	-3,6	-3,3	-3,6	-3,9	-2,6	-4,1

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr>

Tablo 2’ de görüleceği üzere ihracata dayalı sanayi stratejisi ile birlikte Türkiye ekonomisinin 1980 yılındaki ihracatı 2,9 milyar dolar iken bu rakam 1989 yılında 11,6 milyar dolara yükselmiştir. 1980-1989 döneminde ihracatta yaşanan bu artışta dış konjonktörün büyük payı vardır. Petrol fiyatlarındaki yükseliş Orta Doğu ülkelerinin satın alma gücünü yükseltmiş ve İran-İrak savaşı Türkiye’nin ihracat mallarına olan talebi arttırmıştır. İhracatın artmasında en önemli etkenlerden biride uygulanan mali teşviklerdir. 1980’li yıllarda ihracattaki gelişmeler yeni kapasite yaratılmasından çok mevcut kapasitenin daha ileri derecede kullanılması ile başka bir deyişle sanayi sektöründe atıl kapasitelerin harekete geçirilmesiyle sağlanmıştır. 1988’den sonra ihracat artışının durakladığı görülmektedir. Bunun temel nedeni olumlu ekonomik etkenlerin ortadan kalkması ve kapasite kullanımında sınıra ulaşılmasıdır (Şahin, 2000:323).

2.1.7.1.2. 1989 – 1995 Dönemi ve 5 Nisan Kararları

1990’lı yılların başında ABD’ nin Körfez Savaşı’nı başlatması, Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Savaş ortamından etkilenen en önemli ekonomik faktör olan ihracatı büyüme yolunda tek şart gören ülkeler için sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunun yanında 1980’ li yıllarda uygulanan kur politikalarından vazgeçilmesi ve buna bağlı olarak 1990’ lı yıllarda meydana gelen aşırı değerlenme de ihracata sekte vurmuştur. Olumsuz gelişmeler bunlarla da kalmamış, gelişmiş ülke ekonomilerinde yaşanan durgunluk da ihracatı etkilemiştir. 5 Nisan 1994 öncesi ekonomideki genel manzaraya bakıldığında reel ekonomik sistemin istikrarlı, sağlam

temellere oturtulamadığı, üretimde işletmelerin rekabet güçlerinin dünya standartlarına çıkarılmadığı, dış ticaret açıklarında olağanüstü artış ve buna bağlı olarak da istikrarlı büyümenin sağlanamadığı görülmektedir (Alpago, 2002:120). 1989-1995 yılları arasında dış ticaretteki gelişmeler Tablo 3’ te gösterilmiştir.

Tablo 3: 1989-1995 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İhracat	12.9	13.6	14.7	15.3	18.1	21.6
İthalat	22.3	21.0	22.8	29.4	23.2	35.7
Dış Tic. Dengesi	-9.3	-7.4	-8.1	-14.1	-5.1	-14.0
Ekonomik Büyüme (%)	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1	8,0

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr>

Denge bozukluklarına dayalı bütün bu gelişmeler, ülkede riskleri arttırmış, kriz beklentilerini beslemiştir. 1994 Ocak ortalarında kriz patlak vermiştir. Türkiye ekonomisinde 1990 yılında %9,4 olan büyüme rakamı 1993 yılında %8,1 olmuş ama kriz yılı olan 1994 yılında ise küçülme göstererek %-6,1 civarına düşmüştür. Sonrasında ise toparlanma göstererek büyüme rakamını % 8’ e çıkarmıştır. 1994 krizi de enflasyonun %120’ leri bulması, %300’ lere varan döviz kuru artışları ve %900’ lere varan faizlerle sonuçlanmıştır. Bu ortamda, enflasyonu düşürmeye ve ekonomik istikrar sağlamaya yönelik olarak 5 Nisan 1994 kararları alınmıştır. Bu programla, bir taraftan ekonominin hızla istikrara kavuşturulması diğer taraftan da istikrarı sürekli kılacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kararlar çerçevesinde uygulamaya konulan başlıca önlemler aşağıda özetlenmiştir (Karluk, 2005:414).

- ₺ %39 oranında dış değer kaybına uğramıştır.
- 5 Nisanda ₺’ yi cazip hale getirebilmek için hazine bonusu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan %5 vergi kaldırılmıştır.
- Bankaların topladıkları para üzerinden devlete vermek zorunda oldukları munzam karşılıklar sıfırlanmıştır.

- Bankaların faiz oranlarındaki değişikliği 2 gün önceden MB' na bildirme zorunluluğu kaldırılmıştır.

- Döviz kurları serbest bırakılmış, MB' nın kur belirleme sistemi değiştirilmiştir. 10 yıl aradan sonra ilk defa IMF ile destekleme düzenlemesi yapılmıştır.

- KİT ve tekel ürünleri büyük oranda pahalılaştırılmıştır.

- Hazinesinin MB' dan alacağı avansa sınırlandırma getirilmiştir.

2.1.7.1.3. 1996-2000 ve Gümrük Birliğine Geçiş Dönemi

Gümrük birliği (GB), birliğe üye ülkeler arasında mal dolaşımıyla alakalı gümrük tarifesi, kota gibi her türlü ticari engelin kaldırılarak mal dolaşımının serbestleştirildiği ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulandığı bir sistem olup ekonomik bütünleşmenin aşamalarından birisidir (Uyar, 2000:13).

1996 yılı başından itibaren Türkiye, AB ile GB' ne girdiği için AB' den yapılan ithalata da bazı düzenlemeler yapılmıştır (Çarıkçı, 2001, a:312).

-Gümrük vergileri sıfırlanmıştır,

-Gümrük vergilerine eş etkili vergiler (fonlar, harçlar vb.) kaldırılmıştır,

-İthalat yasakları, kota gibi miktar kısıtlamalarını ve bunlara eş etkili tedbirleri (ticari-teknik engeller, idari engeller, standart engeller) kaldırılmıştır.

Türkiye'nin AB ülkeleriyle GB' ne katılarak kendi sanayi ve işlenmiş tarım ürünleriyle bu ülkelerin ürünlerinin karşılıklı serbest dolaşımına geçmesi, 6 Mart 1995'te imzalanarak onaylanmış ve 1996 yılında AB ülkeleriyle GB uygulamasına geçilmiştir. Bu metin bir anlaşma olarak değerlendirilmemelidir; bununla sadece GB' ne geçiş onaylanmış olup bu durum, AB ülkeleri ile 1963 yılında imzalanıp 1964 yılında yürürlüğe giren ve Türkiye'nin GB' ne girişinin taahhüt edildiği Ankara Anlaşması' nın bir uzantısıdır (Çarıkçı, 2001, b:408).

Böylece topluluğun tek taraflı olarak 1971 yılında birtakım petrol ve tekstil ürünleri haricinde Türkiye' den ithal ettiği tüm sanayi mamullerine önceden uyguladığı gümrük vergilerini sıfırlayıp kotaları kaldırmasından sonra Türkiye de

GB metnini imzalayarak Ankara Anlaşması' nda verdiği taahhüdü yerine getirmiştir (Soğuk, 2002:13).

1 Ocak 1996 itibariyle GB' ne giren Türkiye' de 5 Nisan kararlarının da yarattığı etkiyle ihracat bir önceki yıla göre yaklaşık 3 milyar dolarlık bir artış göstermiştir. Bu bağlamda 1980' li yıllarla birlikte başlayan liberalleşme eğiliminde ihracatı arttırmak için uygulanan mali teşviklere, GB' ne üyelikle birlikte sağlanan yeni teşviklerin ve vergi indirimlerinin eklenmesi olumlu etki yaratmıştır (Arıcan, 2002:129). 1995-2000 yılları arasında dış ticaretteki gelişmeler Tablo 4' te gösterilmiştir.

Tablo 4: 1995-2000 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

Yıllar	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	23.2	26.2	26.9	26.5	27.7
İthalat	43.6	48.5	45.9	40.6	54.5
Dış Tic. Dengesi	-20.4	-22.3	-18.9	-14.1	-26.7

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr>

1996 yılına bakılacak olursa ihracat artış hızında keskin bir düşüş olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni dünya ticaretinin konjonktüründeki yavaşlamadır. Nitekim dünya ticaret hacmindeki artış oranı 1995'te %9,1 olarak gerçekleşmişken, bu oran 1996 yılında %5,4'e düşmüştür. Bir sonraki yıl, 1997' de, tersi bir durum gerçekleşerek iyi bir artış yüzdesi yakalanmıştır. Bunun en büyük nedeni ise dünya konjonktüründe artan taleptir. Mal ticaret hacmi 1976 yılından sonra en büyük değerine %10,7 artış hızıyla 1997' de ulaşmıştır. Bu olumlu gelişmeye rağmen Asya ülkelerinde oluşan krizin tüm dünyaya yayılması sonucunda bir önceki yıl artan dünya talebi bu kez düşmüş ve küreselleşen dünyada Türkiye de bu olumsuz durumdan etkilenerek beklenen ihracat artışını gerçekleştirememiş ve ihracat artış hızı %2,7 olarak oluşmuştur. 1999 yılında yaşanan iki büyük deprem sonucunda ülke ekonomisinin tamiri güç yaralar alması ihracatı da etkilemiş ve

1980'li yılların sonundan itibaren sürekli pozitif değerler alan ihracat artış hızı %-1,4 oranında gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise euro karşında doların değer kazanması, petrol fiyatlarındaki artış neticesinde maliyetlerin yükselmesi ve uygulanmakta olan ekonomik programın yüksek oranlarda seyreden enflasyonu düşürmek amacıyla uyguladığı döviz kuru politikalarının da etkisiyle ihracatta beklenen sıçrama gerçekleşmemiş, bir önceki yıla göre %4,5 artış hızı kaydedilmiştir.

2.1.7.1.4. 2001-2004 ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Dönemi

2000 yılına girilirken yüksek kamu açıkları ve 1994 yılından sonra kamu kesiminin net dış borç ödeyici durumda olması, yurtdışı finansal piyasalar üzerinde baskı oluşturmuş ve reel faiz oranlarının yüksek seviyede kalmasına yol açmıştır. Söz konusu dönemde reel faiz oranlarının yüksek seyretmesinde bir diğer etken de yüksek enflasyon ortamının ve siyasi istikrarsızlığın risk primini artırması olmuştur. Yüksek reel faizler kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını daha da artırmış ve borç stoku sürdürülemez duruma gelmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2004).

1999 yılında ağır ekonomik bir yıl geçiren ve %6.1 küçülen Türkiye, IMF yönetim ve denetimli Enflasyonu Düşürme Programı' nı 2000 yılından itibaren uygulamaya başlamıştır. Bu programın temel amacı üç yıllık bir dönemde enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek, reel faizleri aşağı çekerek kamu finansman dengesini sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmadır. Program kur ve ücretlerin kontrol altına alınması temeline oturtulmuştur. Buna ekonomi dilinde kur ve ücret çıpası denir. 2000 yılında uygulamaya konan programın en önemli eksiği, döviz kurları ve ücretleri kontrol altında tutarak tek hedefin enflasyonu düşürmeye odaklanmasıdır. Program enflasyonun kontrolünde arzın artmasına değil, talebin kısılmasına öncelik veren bir programdır. Uygulanan programla her ne kadar hedefler tam olarak tutturulamadıysa da 14 yıl aradan sonra enflasyonun %40' ların altına inmesi, faiz oranlarının çok çarpıcı bir şekilde düşmesi her şeye rağmen bir iyimserlik yaratmıştır. Ancak döviz kurlarındaki artışın enflasyonun çok altında kalması ₺ ' nin aşırı değer kazanmasına, bu durum ise ihracatın ithalatı karşılama oranının bir önceki yıla göre daha da azalmasına neden olmuştur. 2000 yılında ihracat gelirlerinde 1999 yılına göre önemli bir artış olmazken ithalatta büyük bir artış yaşanması, dış ticaret açığının büyümesine yol açmıştır. Dış ticaret açığının

büyümesinin sonucu, mali piyasalarda likidite sıkışıklığı yaşanmış ve bunun ilk önemli olumsuz tepkisi Kasım 2000’ de ortaya çıkmıştır (Ertuna, 2000:11).

Sonuçta, likidite krizine dönüşen, ancak kur rejiminin sürdürülmeye çalışıldığı bir dönem yaşanmıştır. Kasım krizi sonrasında alınan önlemler ve IMF ile anlaşmaya varılması finansal piyasalardaki dalgalanmaları kısmen azaltmış, MB’ nin döviz rezervleri artmış ve faiz oranları önemli ölçüde gerilemiştir. Ancak, faiz oranlarının kriz öncesi döneme göre yüksek seviyelerde kalması özellikle aşırı gecelik borçlanma ihtiyacında olan kamu bankalarıyla portföyünde yoğun olarak devlet iç borçlanma senedi (DİBS) bulunan TMSF kapsamındaki bankaların finansal yapılarını daha da bozmuştur (Uygur, 2001:142).

2001 yılı Şubat ayında Hazine ihalesi öncesindeki olumsuz siyasi gelişmeler uygulanan programa olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuş, yüksek miktarda döviz talebi ortaya çıkmıştır. MB yüksek seviyedeki döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmeye çalışmış, fakat likidite sıkışıklığı özellikle kamu bankalarının aşırı düzeyde günlük likidite ihtiyaçları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur. Bu ortamda, ₺’ ye karşı atak meydana gelmiş ve uygulanmakta olan döviz kuru sistemi terk edilerek ₺ dalgalanmaya bırakılmıştır. Özet olarak, likidite krizi ile başlayan süreç bankacılık krizi ile bir finansal krize dönüşmüştür (Gürgün, 2003:70).

2001 Şubat ayında yaşanan büyük kısa vadeli sermaye kaçışlarının ardından, ekonomide tekrar istikrar sağlamak için ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ hazırlanmış ve Mayıs ayında IMF ile yeni bir Stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde, 2001 yılında IMF’ den 10,2 milyar dolar kaynak kullanılmıştır. Programın amacı, ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücümüzü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamı artırarak halkımızın geleceğe umutla bakmasını ve refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek olarak açıklanmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2004). 2000-2005 yılları arasında Türkiye’ de dış ticarete verileri Tablo 5’ te gösterilmiştir.

Tablo 5: 2000-2005 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005
İhracat	27.7	31.3	36.0	47.2	64.1	73.4
İthalat	54.5	41.3	51.5	69.3	97.5	116.5
Dış Tic. Dengesi	-26.7	-10.0	-15.4	-22.0	-34.3	-43.1

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr>

2000 yılında döviz kuruna dayalı istikrar programının etkisiyle ₺'nin aşırı değerlenmesi euro/dolar paritesinin euro aleyhine değer kaybı nedeniyle ihracat zayıf bir performans göstererek %4,5 artmıştır. 2001 yılında ise yaşanan kriz, ciddi bir ekonomik daralma yaratmasına rağmen ₺'nin değer kaybetmesi ve iç talepteki daralma, firmaları ihracata yönlendirmiş ve ihracatın %12,8 artmasına katkıda bulunmuştur. Bu eğilimin 2002 yılında da devam etmesiyle ihracat 2002' de %15,1 artarak 36 milyar dolara yükselmiştir. 2003 yılında üretimde görülen artışların devam etmesi iç talebin sınırlı kalmasıyla yüksek ihracat artışı elde edilmiştir. ₺'nin değerlenmesine rağmen, üretim maliyetlerindeki gerileme nedeniyle ihracat artışı güçlü kalmıştır. 2004 yılında reel ücretlerin, verimlilik artışlarına göre geride kalması, birim iş gücü maliyetlerinin gerilemeye devam etmesine neden olmuştur. Buna ek olarak, dünya ekonomisinin büyümeye devam etmesi ve ihracat fiyatlarındaki yükseliş ihracatı artırmıştır. Bu gelişmeler enerji fiyatlarındaki maliyeti artırıcı etkiyi sınırlamış ve böylece 2004 yılında ihracat 63 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2004 yılında en büyük ihracat artışı %57,2 ile otomotiv sanayiinden gelmiştir. 2005 yılında ihracat performansında yavaşlama gözlenmiştir. 2005' te toplam ihracatta önemli paya sahip tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatı Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerinden kaynaklanan rekabet baskısının olumsuz etkisi nedeniyle toplam ihracat artışının altında bir büyüme sergilemiştir. Bununla beraber ₺'nin güçlü konumunu sürdürmesi ve artan dış rekabet baskısına rağmen, düşük işgücü maliyetleri ve verimlilik artışlarının katkısıyla ihracat ılımlı seviyelerde artış kaydetmiştir (Yükseler ve Türkan, 2006:23).

2003-2005 döneminde yerel paradaki değerlenmeye rağmen, hızlı büyüme, dünya ticaretindeki canlılık, makine-teçhizat yatırımlarındaki artış ve işgücü verimliliğindeki yükselmenin etkisiyle ihracat olağanüstü bir performans göstererek 2002 yılındaki 36,1 milyar dolarlık düzeyinden %103,3' lük artış göstererek 73,4 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca bu dönemde euro/dolar paritesinin euro lehine artması en büyük ihracat pazarımız olan AB' ne olan ihracatın dolar değerini yükselterek ihracat gelirlerini artırıcı etki yapmıştır. Bununla birlikte 2005 yılında ihracat artış hızının yavaşladığı görülmektedir. 2000-2005 döneminde dikkat çekici olan bir durum da tarım ve madencilik sektörlerindeki ihracat artışları sınırlı kalırken, ihracat artışının imalat sanayiindeki ihracat artışları ile karşılanmasıdır (TCMB, 2005:45).

2.1.7.1.5. 2005' ten Günümüze Türkiye İhracatı

Türkiye' nin dış ticaretinde, 1980 sonrası dönemde gerçekleşen değişim, bütün ekonomik yapıda görülen gelişimin genel bir açıklaması niteliğindedir. 1960' lı ve 1970' li yıllardan itibaren, ithal ikameci büyüme modellerinin yerini alan ihracata yönelik büyüme stratejisi, sermaye oluşum oranlarındaki artışın ve faktör üretkenliğindeki büyümenin ancak ihracattaki artış ile sağlanabileceği, diğer bir deyişle ticaretin, büyümenin lokomotifi olduğu görüşü önem kazanmıştır (Gübe, 1997:23).

24 Ocak 1980' de alınan ekonomik kararlar ve sonrasında oluşan siyasi ve ekonomik atmosfer, günümüzde ülkemizin dışa pazarlara açılmasını, sermaye piyasalarının kurulup derinleşmesini, ihracatın çeşitli enstrümanlarla teşvik edilmesini, böylece döviz kazandırıcı işlemlerin hızlanmasını sağlamıştır. Liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlanması ile birlikte, günümüzde üretilen ve ihraç edilen ürün yelpazesi çeşitlenmiş, katma değeri fazla olan AR & GE ve inovasyona dayalı ürün çeşitliliği artmış, çok sayıda uluslararası şirket önemli yatırımları için Türkiye' yi tercih etmiş, üniversite-sanayi işbirliği de önemli ölçüde artmıştır. Ayrıca son dönemlerde, tersine beyin göçünün hızlanması, Türkiye' nin özellikle son 30 yıl içinde aldığı mesafeyi açıkça göstermektedir (Marka, 2011:1).

Tablo 6: 2005-2010 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İhracat	73.4	85.5	107.27	132.02	102.14	113.8
İthalat	116.53	139.57	170.06	201.96	140.92	185.54
Dış Tic. Dengesi	-43.3	-54.1	-62.8	-69.9	-38.8	-71.7

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr>

1980 yılında 2,9 milyar dolar seviyelerinde olan ülkemiz ihracatı, 2001 ekonomik krizinin ardından ciddi artışlar göstermiştir. 2002 yılında 36 milyar dolar olan ihracatımız, 2005 yılında 73 milyar dolara, 2010 yılında ise 113,88 milyar dolara yükselmiştir. 2005-2010 yılları arasındaki dış ticaret verileri Tablo 6' da gösterilmiştir.

Tablo 6' da görüldüğü gibi ihracat rakamlarımız 2008 yılında 132 milyar dolar seviyesinden 2009 yılında ciddi bir düşüş göstererek 102 milyar dolar seviyesine inmiştir. 2002–2007 yıllarını kapsayan dönemde kesintisiz ve hızlı bir büyüme sürecine girmiş olan Türkiye ekonomisi söz konusu dönemde yıllık ortalama yüzde 6,8 oranında büyümüştür. Ancak, 2007 yılının Ağustos ayında ABD' deki konut piyasasındaki çalkalanma ile başlayan finans krizi, 2008 yılı Eylül ayından itibaren küresel ekonomik krize dönüşerek, gelişmiş ve diğer gelişmekte olan ekonomileri etkilediği gibi, Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ABD' de başlayan ve Avrupa ülkelerine yayılan küresel krizden etkilenme derecesi küresel ekonomiyle bütünleşme derecesine önemli ölçüde bağlı olmuştur. Bu noktada Türkiye ekonomisi, ₺' na konvertibilite getirmesi ve sermaye hareketlerini bütünüyle serbest bırakmasıyla dünyanın en serbest kambiyo rejimine sahip bulunmakta ve dolayısıyla Türk sermaye ve para piyasaları küresel sermaye ve para piyasalarıyla bütünleşmiş olmaktadır. Bu durum Türkiye' yi krizden en fazla etkilenen ülkeler arasına sokmuştur. Türkiye' nin ihracatında en yüksek paya sahip

olan ülkelerin düşen talebine bağlı olarak ihracatta 2008 yılının Ekim ayından itibaren gerileme sürecine girmiştir (Morgil, 2008:13).

Kriz sonrasındaki dönemlerde ihracat rakamlarımızda artışlar görülmüştür ancak Türkiye’ de sürdürülebilir ihracat artışının gerçekleştirilmesi için, ihracatın az sayıdaki pazara ve sektöre bağımlılığının ortadan kaldırılması, katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi ve ihraç edilmesi, alım gücü yüksek pazarlara yönelmesi gerekmektedir. Türkiye’ nin üretim yapısı ve yaratılacak katma değer gibi konular dikkate alındığında, dünya ticaretinde payı giderek artan sektörlerin hedef sektör olarak belirlenmesi gerekmektedir. Söz konusu sektörler; moda ve markaya dönük olmak üzere, tekstil sanayi, elektrikli-elektronik makine ve cihazlar sanayi, otomotiv sanayi, makine-imalat sanayi, bilişim sektörü, demir-çelik sanayi ve gıda sanayidir. Bu bağlamda, ihracatta belirli sektörlerdeki yoğunlaşmayı azaltmak ve dünya ticaretinin yapısı da göz önünde tutularak, yeni sektörlerle yönelmek, dış ticaret açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, dış ticarete pazar çeşitlemesi ve yeni pazarlarda genişleme sağlanmalıdır. Söz konusu durumlar çerçevesinde, ihracatın artırılması ve dış ticaret hadlerindeki bozulmaların önlenmesi için, ürün ve pazar çeşitlenmesinin yanı sıra, ekonominin yapısından kaynaklanan makroekonomik dengesizlikler ortadan kaldırılmalı, teknolojik gelişmelerden yararlanmayı sağlayacak yeni yatırımlar yapılmalı, ihracatçılar bilgilendirilmeli, yol gösterilmeli ve dengeli teşvik politikalarıyla desteklenmelidir (Hepaktan, 2007:89).

2.1.7.2. İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ekonomi literatüründeki en kapsamlı konulardan biri hızlı ve istikrarlı bir ekonomik büyüme sürecinin nasıl gerçekleştirilebileceği ile ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerin döviz rezervleri kısıtlı olup bu ülkelerin uluslararası finansal piyasalardan mali kaynaklar elde etmesi güçtür. Bu bağlamda ihracat, bir ülkenin büyüme sürecinde oldukça önemlidir (Şimşek ve Kadılar, 2005:1).

Merkantilistlerden ve Fizyokratlardan Adam Smith’ e, Marx’ a ve günümüze kadar pek çok iktisat okulu ve düşünürü, ülkelerin ya da ulusların zenginliğini belirleyen temel etkenleri anlamaya çalışmışlardır. Örneğin bu soruya en erken yanıtlardan birini veren merkantilistler, ülke içindeki değerli maden miktarını öne

çıkarmışlardır. Daha sonra iş bölümü, başka ülkelerin yağmalanması ve başka açıklamalar geliştirilmiştir. Ancak sanayi devrimi sonrasında, özellikle de son yarım yüzyılda yanıtlar değişmeye başladı. Teknolojik gelişmelerin temposunun yükselmesi ve yatırımların ivme kazanması ile üretim ve gelirler sürekli olarak artmaya başlamıştır. Kişi başına üretimin ya da gelirin kalıcı biçimde artışı olarak tanımlanabilen iktisadi büyüme, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra ulusların zenginliğini ve yoksulluğunu belirleyen temel süreç konumuna geldi (Pamuk, 2007:1).

İhracatın ekonomik büyümenin çekici gücü olduğu düşüncesi gelişme literatüründe çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Tartışmaların hala yoğun olarak sürdüğü bu literatürde, ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönüne ilişkin görüş birliği oluştuğunu söylemek zordur. Kullanılan yöntem, ele alınan döneme, ülke gruplarına göre sonuçların büyük farklılık gösterdiği, hatta aynı ülke için farklı sonuçların bulunduğunu görmek mümkündür. Dahası, ihracat çekişli büyüme hipotezinin geçerliliğine somut örnek olarak gösterilen bazı Asya ülkelerinde ekonomik büyümenin uzun soluklu olmasını sağlayan gücün ihracat değil ithalat olduğunu öne süren çalışmalar yayımlanmıştır. Türkiye için yapılan çalışmalarda genellikle ihracattan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuş olsa da bulguların görüş birliği sağlamaya henüz yetmediği söylenebilir (Taştan, 2010:88). İhracatın ekonomik büyüme üzerindeki bazı önemli etkileri şöyle özetlenebilir (Şimşek, 2003:2).

i) İhracat rekabeti artırır. Uluslararası piyasalara girişte artan rekabet, önemli gelişmiş kaynak tahsisi, teknik bilginin yayılması, daha iyi yönetim ve daha büyük boyutlu girişimciliğin getirdiği güven ve ihracat dışı sektörlere dışsallıklar sağlayan, yani yeni teknolojilerin yayılmasına imkan veren etkilerle ekonomideki genel verimlilik düzeyini yükselterek özellikle yüksek nitelik kazandıran yeni becerilerin elde edilmesine ve etkili bir fiyat mekanizmasının oluşumuna katkı sağlamaktadır.

ii) Dış ticaret verimlilik artışının yanı sıra yeni teknolojilerin elde edilmesini ve yayılmasını sağlayarak ekonomik büyüme oranını da artırmaktadır.

iii) İhracat, rekabet avantajlarından yararlanma imkanları sağlar. Ayrıca içerde ve dışarıda çeşitli yeni fırsatlar ortaya çıkarır. İşgücü maliyetlerinin düşürülmesi, yerli mallara dış talebin artması, bunun yeni yatırımları uyarması, böylece bu sektörler daha çok yatırımların yapılması, uzmanlaşma ve karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanma bu fırsatlara verilebilecek bazı örneklerdir.

iv) İç pazarı dar olan ekonomiler ancak ihracat yoluyla ekonomik ölçekte üretim yapma imkanlarını elde ederler.

v) İhracatın promosyonu döviz girdilerini artırarak dış ödemelerdeki döviz baskısını azaltır. Böylece mal ve hizmet ithalatının da artmasına imkan sağlar. İhracat artışı, aynı zamanda çeşitli girdiler ve sermaye malları gibi ülkede bulunmayan, yerli üretimi artırmada önemli rol oynayan ithalat kapasitesini genişleterek ekonomik büyümede itici rol oynamaktadır.

2.1.7.3. İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Teorik İlişki

Ekonomik büyüme, ihtiyaç duyulan mal ve hizmetleri üretmek için toplumun üretim kabiliyetinin artması şeklinde tanımlanmaktadır (Peterson, 1994:480). Ülgener' in yaptığı tanıma göre ise büyüme; iktisadi hayatın temel verilerinde fert başına bir yıldan öbürüne daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışlardır. Bu tanımda iktisadi hayatın temel verileri tabiri ile kastedilen büyümenin kaynaklarıdır. Bunlar; işgücü (beşeri sermaye), doğal kaynaklar, fiziki sermaye ve teknolojidir. Teknoloji, literatürde büyümenin yeni kaynağıdır ve özellikle içsel büyüme taraflarından ele alınmaktadır (Ülgener, 1991:409).

İhracata dayalı büyüme hipotezinde, ekonomik büyümenin temel belirleyicisinin ihracat artışı olduğu ileri sürülmektedir. Bu modelin teorik altyapısını mantıksal bir temele yerleştiren en az dört yaklaşımdan söz edilebilir.

Bunlardan ilki, Keynesçi kuramın dış ticaret çarpanı aracılığı ile ilgili olan yaklaşımıdır. Atıl kapasite ve işsizliğin bulunduğu açık bir ekonomide, tüketim, yatırım ve kamu harcamaları gibi, ihracat değişkeni de çıktıda genişlemeye yol açmaktadır. Bu artış çarpan nispetinde olmaktadır. İkinci yaklaşıma göre, gelişmekte

olan ülkelerin büyümenin gerektirdiği yatırımları yapmaları ve üretimi sürdürmeleri için gereksinim duydukları ara mallarının sağlanması, bu ülkelerin ithalat kapasitelerine bağlıdır. Yatırım ve üretimde tamamlayıcı nitelikte olan bu malların, döviz darboğazı dolayısıyla ithal edilememesi büyümenin duraklamasına yol açabilir. Bu noktada ihracat, sermaye malları ithalatı için gerekli olan döviz gelirlerinin sağlanmasına yardımcı olarak, ekonomik büyümeye yol açmaktadır (Moosa, 1999:903).

Üçüncü yaklaşım bağlamında ihracat artışları, verimlilik düzeyini arttırmakta ve ihracat sektörü genel beceri düzeyinin yükselmesine neden olan ihracat ürünleri üretiminde uzmanlaşmanın gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu durum, ekonomik büyüme açısından nispeten etkin olamayan ticaret dışı sektörlerden daha verimli kaynak kullanan ihracat sektörlerine doğru kaynakların yeniden dağılımına neden olur. Verimlilik değişimi ise çıktıda artışa neden olur ki, bu da Verdoorn Kanunu olarak adlandırılır. Ayrıca dışa dönük ticaret politikası gelişmiş teknolojilerin girişine, yaparak öğrenmeden doğan kazancın ortaya çıkmasına ve daha iyi yönetim uygulamalarının ülkeye girişi için gerekli olan alt yapının hazırlanmasına olanak sağlar. Bunun dışında, dış dünyadaki rekabet baskısı firmaları teknolojik değişime ve maliyet hesapları konusunda daha dikkatli davranmaya iten önemli bir faktördür. Firma ölçeğini dünya pazarına göre kurmuşsa, ihracatını sürdürebilmek için rekabet gücünü sürdürmeye dikkat etmek zorundadır (Panas ve Wamvoukas, 2002:731).

Dördüncü yaklaşım ise, sermaye yoğun imalat sanayi için büyük ölçüde geçerli olan ölçek ekonomileri ile ilgilidir. Günümüzde teknoloji, imalat sanayinin sermaye yoğun alanlarında, optimal üretim miktarını önemli ölçüde büyütüştür (demir-çelik, petro-kimya gibi) (Giles ve Williams, 2000a:261,337).

Çoğu gelişmekte olan ülke bu üretimleri karlı fiyatlardan gerçekleştiremeyecek durumdadırlar. Bu çerçevede ihracat, iç piyasası sınırlı olan ülkeler için dış talebi de sürece dahil ettiğinden, imalat sanayinde firmaların daha büyük ölçeklerde üretim yapmasını mümkün kılar. Böylece, hem düşük birim maliyetlerle üretim yapılabilir, hem de dış pazarlarda rekabet edebilme gücüne ulaşılabilir (Kazgan, 1988:47,48).

Kısaca ifade etmek gerekirse, ihracat genişlemesi faktör verimliliğini yükseltmekte, teknolojik yeniliklerin adaptasyonu ve kaynakların daha etkin kullanımını sağlamaktadır. Ayrıca, yabancı rekabetin getireceği avantajlar, uluslararası piyasalara açılımın doğurduğu ölçek etkisinin getirisi gibi unsurlar dolayısı ile ekonomik büyümede artış gözlemlenir (Moschos, 1989:93).

Bu nedenlerden dolayı ihracatın teşviki, ekonomik büyümenin ivmesini arttıran bir faktör olarak görülmektedir. Buna ek olarak, yeni teorik sonuçlar, ticaretin sadece verimliliği değil aynı zamanda teknoloji etkisi aracılığıyla büyüme oranını da arttırabileceği ortaya koymaktadır (Panas ve Wamvoukas, 2002:738).

İhracata dayalı büyüme hipotezinin tersine, büyüme oranları da ihracatta bir artışa yol açabilir. Bu görüşle ilgili olarak Vernon (1966)'un büyümeye dayalı ihracat hipotezine göre, ülkelerin sahip oldukları büyüme oranlarının ihracatları üzerinde pozitif yönlü bir etkiye yol açtığını ve dolayısıyla ülkenin ihracatında önemli ölçüde bir genişlemeye neden olduğunu savunmaktadır. Bu durumda, yurtiçinde gerçekleştirilen büyüme oranı (Jin, 2002:64);

- Yurtiçi yatırımlardaki bir artış,
- Teknolojik gelişme,
- Ticaret konu malların uluslararası rekabet gücündeki artış gibi sebeplerden dolayı ihracatı yükseltebilir.

Büyümeye dayalı ihracat artışı için de oldukça önemli bir teorik altyapı mevcuttur. Büyüme yurt içi arz ve talep dinamikleri tarafından sağlanmaktadır. Neo-klasik ticaret teorisi, ihracattan başka diğer faktörlerin ekonomik büyüme (ana girdi mallarındaki büyüme ve/veya faktör verimliliği büyümesi gibi) üzerinde önemli etkilerinin olduğunu önerdiği gibi, büyümeye dayalı ihracat hipotezini de desteklemektedir. Neo-klasiklere göre, ekonomik büyüme sahip olunan teknik beceri ve teknoloji düzeyini yükseltmektedir. Bu durum verimlilik düzeyini arttırmakta ve artan verimlilik de ülkenin yaptığı ihracatı kolaylaştıran bir karşılaştırmalı üstünlük yaratmaktadır. Ayrıca, piyasa başarısızlığının da sürekli hükümet müdahaleleri ile birlikte, büyümeye dayalı ihracat hipotezinin sonuçlarını desteklediği ileri sürülmektedir (Giles ve Willams, 2000b:445).

Büyümenin veya üretimin yönlendirdiği ihracat fikri, esas olarak korumacı politikaları önermektedir. Bu fikrin odak noktasında ise, uluslararası düzeyde rekabetçiliğin oluşturulabilmesi için yerli endüstrilerin korunması gerektiğini savunan bir anlayış yatmaktadır. Bu çerçevede, ihracata dayalı büyüme modelleri ile teknoloji uyumlu ticaret teorileri, ihracat ve verimlilik arasındaki nedensellik ilişkisinde tek yöne vurgu yapmaktadır. Son dönemdeki endüstri içi ticaret teorileri, ihracat ve verimlilik arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi ortaya koymuştur. Bu teoriler, aksak rekabeti, ölçek ekonomilerini ve ürün farklılaştırmasını birlikte ele alırlar. Böylece benzer faktör donanımına sahip ülkeler arasındaki ticaretin nedeni olarak ürün farklılaştırması, statik ölçek ekonomilerinin gerçekleşmesi aracılığıyla verimliliği artırır. Ölçek ekonomilerinin ihracat üzerindeki pozitif etkisi yanında, dış ticaret bir ülkenin ortalama verimliliğini yükseltme eğiliminde olacaktır. İhracat ile büyüme arasındaki iki yönlü ilişki de bu tartışma içerisindeki olası ilişkilerden bir tanesidir. Bu durumla ilgili olarak, ihracattaki bir artış ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğu ileri sürülmektedir. Verimlilik kazancından dolayı ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması neticesinde, ihracatın artabileceği savunulmaktadır. Öte yandan, ihracattaki artış maliyetlerde azalmaya neden olmakta ve dolayısıyla üretimden elde edilen kazanç artmaktadır. Ayrıca, artan dış ticaret daha fazla gelir yaratacak ve bu gelir artışı da dış ticaret hacmini büyütecektir. Bununla birlikte, iki zaman serisinin büyüme patikası bu iki değişkenle doğrudan ilişkili olmayan ekonomideki diğer değişkenler tarafından belirlendiği zaman, ihracat ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi karşılanmayacaktır (Giles ve Willams, 2000a:265).

2.2. İlgili Araştırmalar

İhracata dayalı büyüme hipotezini inceleyen uygulamalı çalışmaları yöntem açısından üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan ilk grupta yer alanlar, ihracata dayalı büyüme hipotezini test etmek için ülkelerarası (cross-country) korelasyon katsayısını uygulayan çalışmalardır. İkinci gruptaki çalışmalar, yine ülke-kesit verilerinden elde edilen tahminlere dayalı olan tipik OLS temelli çalışmalardır. Üçüncü gruptaki çalışmalar ise, ihracat ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için değişik zaman serisi yöntemlerini kullanan çalışmalardır (Hatemi ve Irandoust, 2000:355).

İhracat önderliğinde büyüme hipotezi, farklı sonuçlar ortaya koyan çok sayıda uygulamalı çalışmaya konu olmuştur. Elde edilen sonuçlar açısından da bu çalışmaları üç grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, ihracata yönelik büyüme hipotezini destekleyen çalışmalardır: Bu çalışmalardan başlıcalarını Tyler (1981), Feder (1982), Kavoussi (1984), Balassa (1985), Ram (1987), Marin (1992), Sengupta ve Espana (1994), Kwan ve Kwok (1995), Bahmani-Oskooee ve Niroomand (1999), Awokuse (2003) olarak sıralayabiliriz.

Rivera-Batiz and Romer (1991), Grossman (1991) ve Young (1991) gibi içsel büyüme modelleri de, dış ticaretin sadece verimliliği değil aynı zamanda teknoloji üzerindeki etkisi kanalıyla büyüme oranını da arttırabileceğini ortaya koymaktadır. İkinci gruptaki çalışmalar, ihracata dayalı büyüme hipotezinin tersine, GSYİH' daki bir artışın da ticaret üzerinde genişleyici etkilerinin olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre Neo-klasik ticaret teorisi, yurtiçi faktör donanımından ihracat arz verimliliğine doğru çalışan bir nedenselliği vurgulamaktadır.

Büyümenin ihracatı yönlendirdiği ortaya koyan çalışmalardan bazıları şunlardır; Knust ve Marin (1989) Avusturya ekonomisi üzerine yaptıkları çalışmalarında büyümenin ihracatı yönlendirdiğine yönelik uygulamalı kanıtlar bulmuşlardır.

Knust ve Marin (1989), Henriques and Sadorsky (1996) ise, Kanada ekonomisi için yaptıkları çalışmalarında reel ihracat, reel dış ticaret hadleri ve reel GSYİH serilerini kullanarak yaptıkları testler sonucunda GSYİH' daki değişimlerin ihracatı yönlendirdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Panas and Vamvoukas (2002) ise, Yunan ekonomisi üzerine yaptıkları çalışmalarında ihracat ve üretimdeki büyüme serilerini kullanmışlar ve uzun dönemde çıktı büyümesinden ihracata doğru bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Shan ve Tian (1998) Shanghai ekonomisi için aynı sonuçları elde etmişlerdir.

Üçüncüsü gruptaki çalışmalar ise, net sonuçlar ortaya koymayan çalışmalardır: Bu çalışmalar, genellikle kesit araştırması çalışmalarıdır. Bunlardan ihracatın ekonomik büyümeyi hem desteklediği ve hem de desteklemediği yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca zaman serilerine dayalı Jung ve Marshall (1985), Chow (1987), Moschos (1989), Young (1991), Bahmani-Oskooee ve diğerleri (1991), Ghartey (1993), Sharma ve Dhakal (1994), Kwan ve diğerleri (1996), Ahmed ve Harnhirun (1996), Shan ve Sun (1998) gibi çalışmalar da, değişik modellerden yola çıkarak farklı sonuçlara ulaşmışlardır.

Türkiye’de 24 Ocak programı ile ihracata dayalı büyüme stratejisi uygulamaya konulmuştur. Bu program ile özel sektörün öncülük ettiği, uluslararası rekabet ortamına uygun, dinamik bir ekonomik yapı yaratmak için kambiyo rejimini önemli ölçüde serbestleştiren, ithalatta liberasyonu arttıran, ihracatı desteklemeye öncelik veren ve yabancı sermayeye kolaylıklar sağlayan politikalar uygulamaya çalışılmıştır (Özbey, 2000:81). Dolayısıyla, dış ticaretteki artış ve ihracat-büyüme ilişkisi 1980’li yıllardan sonra öne çıkmakta, 1990’lı yıllarla birlikte ivme kazanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de ihracata dayalı büyüme hipotezi ile ilgili yapılmış uygulamalı çalışmalar genellikle 1990 sonrasında gerçekleştirilmişlerdir.

Bahmani-Oskooee ve Domac (1995), 1923–1990 dönemini kapsayan, eş bütünleşme ve hata düzeltme modelinin kullanıldığı çalışmalarında, ihracat ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğunu ve hata düzeltme modelinin de bu iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisini ortaya koyduğunu belirtmektedirler.

Başka bir çalışmada ise Saraçoğlu (1997), Türkiye’de 1923–1995 yılları arasında ihracat trendlerindeki kırılmaların meydana geldiği tarihlere dayanarak analizler yapmıştır. Saraçoğlu çalışmanın sonucunda ihracata dayalı büyüme politikası ile ihracat artışının sağlandığını ortaya koymuştur.

Bir diğer çalışma ise Yiğidim ve Köse (1997), 1980–1996 dönemini kapsayan ve Granger nedensellik testine dayalı analizlerinde, ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklemeyen sonuçlar elde etmişlerdir.

Özmen ve Furtun (1998) ihracat önderliğinde büyüme hipotezini Johansen eş bütünleşme ve zayıf dışsallık testleriyle sınımlamışlardır. 1970–1995 dönemi üç aylık, sanayi üretim endeksi, ihracat, ticaret payları ile ağırlıklandırılmış reel efektif döviz kuru endeksi ile dünya çıktı endeksi olmak üzere dört değişkenli bir sistem üzerine eş bütünleşme testi yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda, ihracata dayalı büyüme hipotezinin Türkiye için geçerli olmadığını bulmuşlardır.

Doğanlar ve Fisunoğlu (1999), ihracat-büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinden yola çıkarak ihracata dayalı büyüme yaklaşımını sınımlamışlardır. Çalışmanın sonucunda Türkiye, Güney Kore, Singapur, Filipinler ve Hindistan için çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuş, Tayland için nedenselliğin ihracattan toplam çıktıya doğru, Pakistan için ise toplam çıktıdan ihracata doğru olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özmen ve diğerleri (1999) Granger nedensellik testine göre, ihracattan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu bulmuşlardır.

Hatemi ve Irandoust (2000), Türkiye, Yunanistan, İrlanda, Meksika ve Portekiz ekonomilerine Toda ve Yamamoto (1995) yöntemini uygulamışlardır. 1960–1997 döneminde Türkiye ve Yunanistan için ihracat ve çıktı arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı, İrlanda ve Meksika için ihracattan büyümeye, Portekiz için ise büyümeden ihracata doğru bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Başka bir çalışma ise Tuncer (2002), Türkiye’de 1980 sonrası yirmi yıllık dönemde ihracat, ithalat, yatırımlar ve GSYİH arasındaki nedensellik ilişkilerini üç aylık veriler kullanarak, VAR çerçevesinde irdelemektedir. Türkiye için ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklemeyen bulgular elde etmiştir.

Diğer bir çalışma Şimşek (2003), 1960–2002 dönemi için ihracat artışının Türkiye’de çıktı artışını destekleyip desteklemediği, yıllık verileri kullanarak eşbütünleşme yöntemi, hata düzeltme modeli ve nedensellik testlerini kullanarak incelenmiştir. Sonuçta, ihracat artışının çıktı artışına yol açtığı yolundaki düşüncesi desteklemediğini bulmuştur.

Son olarak, Demirhan ve Akçay (2005) MENA ülkelerinde ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlar, Fas ve Ürdün için ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğunu, buna karşılık Türkiye için ekonomik büyümeden ihracata yönelik tek yönlü bir ilişkinin var olduğunu tespit etmişlerdir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada ilk olarak döviz kuru tanımlamaları, Türkiye’ de uygulanan döviz kuru rejimlerinin ekonomik büyümeye etkileri ve Türkiye’ de 1980’ den günümüze kadar olan dönemde ihracat yapısı ele alınarak, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki teorik olarak anlatılmıştır. Sonrasında literatür taraması yapılarak daha önce yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

Bu bölümde ise 2001 krizi sonrası dönemde Türkiye ekonomisi incelenmek istenmiştir. Bu doğrultuda 2004-2012 dönemi çeyrek yıllık veriler kullanılarak reel efektif döviz kuru, ihracat birim değer endeksi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ekonometrik analizlerle incelenmesi amaçlanmıştır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada Türkiye’ de reel efektif döviz kuru, ihracat birim değer endeksi ve ekonomik büyüme ilişkisi kısıtlanmamış Vektör Otoregresif Model (VAR) kullanılarak incelenmiştir.

$$X_t = A_1X_{t-1} + A_2X_{t-2} + \dots + A_kX_{t-k} + u_t \quad u_t \sim IN(0, \Sigma) \quad (11)$$

Burada $X_t = (\text{RDK}, \text{GSYİH ve İBDE})$ ve (3×1) vektördür. $A_i, i = 1, \dots, k$ parametrelerin (3×3) matrisleridir.

VAR modelinde RDK reel efektif döviz kurunu, GSYİH harcamalar yöntemiyle gayri safi yurtiçi hasılayı, İBDE ise ISICREV3 sınıflamasına göre ihracat birim değer endeksini ifade etmektedir.

Öncelikle VAR analizinin yapılması için değişkenlerin durağan bir yapıda olması gerekmektedir (Enders, 1995:301). Bu amaçla ilk olarak durağanlık analizlerinde kullanılacak testlerin tanıtılması amaçlanmıştır.

3.1.1. Birim Kök Testi

Zaman serilerinin en önemli yönlerinden biri, bu serilerin durağan ya da durağan olmamalarıdır. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analiz yapılan serilerin durağan seriler olması gerekir. Değişkenlere ait zaman serilerinde trend bulunuyorsa, ilişki gerçek olmaktan çok, sahte regresyon şeklinde ortaya çıkabilir. Ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç için durağandır denir. Özetle, eğer bir zaman serisi durağansa, ortalaması, varyansı ve ortak varyansı (çeşitli gecikmelerdeki), bunları ne zaman ölçersek ölçelim aynı kalır (Gujarati, 1993:713).

Uygulamada serilerin durağanlık özelliklerinin test edilmesinde en çok kullanılan yöntem Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testleridir. Bu çalışmada serilerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesinde ADF ve PP birim kök testlerinden yararlanılmıştır.

3.1.1.1. Dickey Fuller (DF) Testi

Bu yöntemin ilk olarak duyurulması, Dickey D.A. ve W.A.Fuller' ın 1979' da 'Journal of American Statistical Association' adlı dergide yayınlanan makaleleriyle olmuştur. Testin ilk çıktığı dönemden günümüze kadar çeşitli alanlarda yeterli gelmediği ve bundan dolayı eksikliklerin kapatılması için oluşturulan yardımcı yöntemler ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki yine Dickey D.A. ve W.A.Fuller tarafından 1981' de 'Econometrica' adlı dergide yayınlanmıştır ve mevcut olan test denklemini en genel haliyle şu şekilde belirtmişlerdir.

ADF denklemini (en geniş ADF denklemini) :

$$\Delta Y_t = a + b_t + \gamma Y_{(t-1)} + c \Sigma \Delta Y_{(t-1)} + u_t$$

(12)

Birim kökün varlığının sınanması için uygulamada genel olarak iki hipotez kullanılmaktadır. Bunlar;

$H_0 : \gamma = 0$ ($p = 1$) (Seride birim kök vardır.) (Seri durağan değildir.)

$H_1 : \gamma < 0$ ($p < 1$) (Seride birim kök yoktur.) (Seri durağandır.)

Son şekli oluşan regresyon günlük yaşamda kullanılan zaman serilerinin birim kök taşıyıp taşımadığını açıklamada daha yüksek işlevsellik kazanmıştır (Halaç, 2003:85,102).

3.1.1.2. Phillips-Perron (PP) Testi

ADF testinin dayandığı temel varsayım, hata terimlerinin istatistiki olarak bağımsız ve sabit bir varyansa sahip olduğu varsayımdır. ADF testine alternatif bir test olmaktan ziyade onu tamamlayan bir diğer birim kök testi olan PP testi; zaman serilerindeki yüksek derecedeki korelasyonu kontrol etmek için kullanılan parametrik olmayan bir yöntemdir. PP testi (1988), Dickey & Fuller (1979) testinin tersine hata terimleri arasında zayıf bağımlılığa ve heterojenliğe izin vermekte ve otokorelasyonu gidermeye yetecek kadar bağımlı değişkenin gecikmeli değeri regresyon denkleminde ilave edilmemektedir. PP testinin basit bir otoregresif süreçteki denklemi aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\Delta Y_{t-1} = \alpha_0 + \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (13)$$

PP testi durağan ve trend etkisi olan zaman serileri ile tek değişkenli zaman serilerinde birim kökün varlığını test etmede basit bir yaklaşım sunmaktadır. PP testi sonucunda hesaplanan δ istatistiği, ADF testinde olduğu gibi, MacKinnon tablo değeri ile karşılaştırılarak seride birim kök olup olmadığına karar verilmektedir (Ergül, 2010:112).

3.1.2. VAR Modeli

İktisadi ilişkiler arasındaki etkileşimin karmaşıklığı ve çok yönlülüğü, eşanlı denklem sistemlerinin kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. Ayrıca iktisadi parametreler arasındaki karşılıklı etkileşimin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bağımlı ve bağımsız değişkenin tayini aşamasında karşılaşılan güçlükler, analizin tutarlılığını da önemli ölçüde etkilemektedir. Bu sebeple eşanlı denklem sistemlerinde, belirlenme problemini aşabilmek için bazen yapısal model üzerinde bazı kısıtlamalar yapılması gerekmektedir (Darnell ve Adrian, 1990:114).

Eşanlı denklem sistemlerinin içerdiği bu karmaşık tablonun çözümüne yönelik olarak geliştirilen VAR modelleri ile söz konusu sorun ortadan kaldırılmaktadır. VAR modelleri, yapısal modele herhangi bir kısıtlama getirmeksizin dinamik ilişkileri verilebildiği için zaman serileri açısından sıklıkla tercih edilmektedir (Keating, 1990:453,454).

Model, herhangi bir iktisat teorisinden yola çıkarak değişkenlerin içsel–dışsal ayrımını gerektirmediği için, bu yönüyle eşanlı denklem sistemlerinden ayrılmaktadır. Ayrıca VAR modellerinde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer alması, geleceğe yönelik güçlü tahminlerin yapılmasını da mümkün kılmaktadır (Kumar ve diğerleri, 1995:365).

İki değişkenli bir VAR modeli standart haliyle şu şekilde ifade edilebilir:

$$Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i}X_{t-i} + v_{1t} \quad (14)$$

$$X_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i}X_{t-i} + v_{2t}$$

Yukarıdaki modelde (p) gecikmelerin uzunluğunu, (v) ise ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini temsil etmektedir. VAR modelinde hataların kendi gecikmeli değerleriyle ilişkisiz olması varsayımı, modele herhangi bir kısıt getirmemektedir. Çünkü değişkenlerin gecikme uzunluğunun artırılmasıyla otokorelasyon sorunu ortadan kaldırılabilir. Hataların, zamanın belli bir

noktasında birbiriyle ilişkili olması durumunda yani aralarındaki korelasyonun sıfırdan farklı olması durumunda ise, hatalardan birindeki değişim, zamanın belli bir noktasında diğerini etkilemektedir. Ayrıca hata terimleri, modelin sağındaki tüm değişkenlerle ilişkisizdir. Modelin sağ tarafında, sadece içsel değişkenlerin gecikmeli değerleri yer aldığı için, eşanlılık sorunuyla karşılaşılmamaktadır. Bu durumda modeldeki her bir denklem, klasik en küçük kareler yöntemiyle öngörülebilmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004:96).

3.1.2.1. Etki-Tepki (Impulse-Response) Fonksiyonları

VAR modelinin tahmin edilen katsayılarla yorumlanması oldukça zordur. Bu sebeple VAR modeli sonuçlarına ilişkin yorumlamalarda genellikle, değişkenlerin şoklara verdikleri tepkilerin grafiksel gösterimi olan etki-tepki fonksiyonu grafikleri kullanılmaktadır. Model sonucu elde edilen etki-tepki fonksiyonu grafiklerinde dikey ekseninde ilgili değişkene verilen bir standart sapmalı artış şokuna, diğer değişkenlerin verdiği tepkinin yönü ve yüzde olarak büyüklüğü, yatay ekseninde ise ay ölçeğinde, şokun verilmesinden sonra geçen 12 aylık süre gösterilmektedir. Kesik çizgiler, değişkenlerin tepkisi için ± 2 standart hatalık güven aralığını temsil etmekte ve sonuçların istatistiksel olarak anlamlılığının tespitinde önemli rol oynamaktadır (Lütkepohl ve Saikkonen, 1997:127,157).

Y_t ve Z_t serileri arasındaki etkileşimleri incelemek için hareketli ortalama gösterimi oldukça kullanışlı bir yol olmaktadır. φ_i katsayıları, Y_t ve Z_t serilerinin zaman içindeki hareketleri üzerindeki ε_{yt} ve ε_{zt} serilerinin sıçrayışlarının etkilerini genelleştirmek amacıyla kullanılmaktadır. φ_{jk} (0) matrisinin dört elemanı etki çarpanıdır (Kadılar, 2000:88,110).

$$\begin{bmatrix} Y_t \\ Z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} Y \\ Z \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} \varphi_{11}(i) & \varphi_{12}(i) \\ \varphi_{21}(i) & \varphi_{22}(i) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt-i} \\ \varepsilon_{zt-i} \end{bmatrix} \quad (15)$$

Örneğin, φ_{12} (0), aynı dönemdeki ε_{zt} serisindeki bir birimlik değişimin Y_t serisi üzerindeki etkisini göstermektedir. Aynı mantıkla, φ_{11} (1) ve φ_{12} (1) öğeleri sırasıyla ε_{yt-1} ve ε_{zt-1} bir dönemli gecikmelerinin bir birimlik değişimlerinin Y_t

serisi üzerindeki etkisini gösterecektir. ε_{yt} ve/veya ε_{zt} teriminin birikimli etkileri, etki-tepki fonksiyonlarının indisleri uygun katsayılarının toplamından elde edilmektedir. Örneğin, n dönem sonra Y_{t+n} üzerindeki ε_{zt} değişiminin etkisinin $\varphi_{12}(n)$ ögesi olduğu bilinmelidir. Dolayısıyla, n dönem sonra Y_t serisinin üzerindeki ε_{zt} teriminin birikimli etkilerinin toplamı $\sum_{i=0}^n \varphi_{12}(i)$ olmaktadır. n sonsuza gittiğinde uzun dönem etki çarpanı elde edilmektedir. Y_t ve Z_t serileri durağan kabul edildiğinden, tüm j ve k durumları için $\sum_{i=0}^n \varphi_{jk}^2(i)$ toplamı sonlu olmaktadır. $\varphi_{11}(i)$, $\varphi_{12}(i)$, $\varphi_{21}(i)$ ve $\varphi_{22}(i)$ katsayılarına etki-tepki fonksiyonu adı verilmektedir.

3.1.2.2. Varyans Ayırıştırması (Variance Decomposition) Analizi

Sistemin dinamik yapısını tanımlamakta belirleyici olan varyans ayırıştırması, değişkenlerden birisindeki değişimi tüm değişkenleri etkileyen farklı şoklar olarak ayırmaktadır. Her bir şokun gelecek dönemlerde değişkenlerin öngörü hata varyansları üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak bu noktada temel amaç olmaktadır. Öngörü hata ayırıştırması, bir değişkenin öngörüsünde bir zaman aralığında belirli bir şoka bağlı olarak gelişen hata değişim yüzdesini ifade etmektedir. Dolayısıyla öngörü hata ayırıştırması, öngörü hatası için öngörü dönem uzunluğuna bağlı olarak bir kısmî R^2 gibi tanımlanabilir (Stock ve Watson, 2001:118).

Varyans ayırıştırması bu bağlamda değişkenlerin dışsallığı ile ilgili bilgi sağlamaktadır. Enders (1995)' a göre, sözgelimi iki değişkenli durumda eğer ε_{zt} şokları tüm öngörü boyutlarında y_t ' nin öngörü hata varyansının hiçbirini açıklamıyorsa, y_t için dışsal diyebiliriz. Bu koşullar altında, y_t değişkeni ε_t şokları ve z_t değişkeninden bağımsız hareket eder. Diğer bir durumda bu şoklar y_t ' nin öngörü hata varyansının tamamını açıkladığında y_t tamamen içsel olarak tanımlanabilir. Uygulamada daha çok karşılaşılan durum, değişkenin kendi öngörü hata varyansının hemen hemen tamamını kısa dönemde açıklarken, uzun dönemde daha küçük oranlarını açıklamasıdır. Bu durumda ε_{zt} şokları y_t üzerinde küçük bir eşanlı etkiye sahipken, gecikmeli olarak etkilemektedir. Etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayırıştırması ekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde faydalı araçlar sağlamaktadır. VAR modelindeki denklemlerin kalıntıları arasındaki korelasyon düşük kaldığı müddetçe, etki-tepki fonksiyonları ve varyans

ayrıştırmasını elde etmek için gerekli kısıtları ortaya koyan farklı sıralamalar benzer sonuçlar verecektir.

3.1.3. Granger Nedensellik Testi

Ekonometride nedenselliğe ismini veren Granger nedenselliği X değişkeninin bugünkü değerini, X ve Y değerlerinin geçmişteki değerleri ile birlikte kullanılarak sadece Y değişkeninin geçmişteki değerine dayandırılarak öngörülebildiğini, hem de X ve Y değişkenlerinin ikisinin birden geçmişteki değerlerine dayanılarak öngörülmekte ve ikinci öngörü birinciden daha iyi ise Y ' nin kendi geçmişinde bulunmayan bazı özel bilgilerin X ' te bulunduğunu kabul edip X , Y ' ye neden olmaktadır şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldır, 2008:2).

Granger nedensellik testi için kullanılan denklemler aşağıda gsterilmektedir.

$$Y_t = -\sum_{j=1}^m \alpha_{11,j} Y_{t-j} - \sum_{j=1}^m \alpha_{12,j} X_{t-j} + u_{t1} \quad (16)$$

$$X_t = -\sum_{j=1}^m \alpha_{21,j} Y_{t-j} - \sum_{j=1}^m \alpha_{22,j} X_{t-j} + u_{t2}$$

Denklemlerde X ' in Y ' ye neden olup olmadığını;

$$H_0(X \rightarrow Y) : \alpha_{12,1} = \dots = \alpha_{12,m} = 0 \text{ hipotezini,}$$

Y ' nin X ' e neden olup olmadığını da;

$$H_0(Y \rightarrow X) : \alpha_{21,1} = \dots = \alpha_{21,m} = 0 \text{ hipotezini sınıyarak araştırabiliriz.}$$

Eğer $H_0(X \rightarrow Y)$ reddedilmez, $H_0(Y \rightarrow X)$ reddedilirse ve Y ' nin X ' in Granger nedeni olduğu sonucuna varılırsa, X ' in Y ' nin Granger nedeni olduğu sonucuna varılmaktadır. Eğer ne $H_0(X \rightarrow Y)$ ne de $H_0(Y \rightarrow X)$ reddedilmezse X ve Y ' nin bağımsız olduklarına, her iki hipotez de reddedilirse, iki yönlü Granger nedenselliğinin varlığına karar verilmektedir (Yıldır, 2008:13).

3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmada Türkiye için 2004-2012 dönemini kapsayan çeyrek yıllık veriler kullanılarak RDK, ihracat birim değer endeksi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin tümünün logaritması alınarak ve GSYİH değişkeninin hem çok büyük değerlere sahip olması hem de analizin yapıldığı dönem itibariyle çok değişiklik göstermesi nedeniyle mevsimsellikten arındırılarak test edilmiştir. Mevsimsellikten arındırma işlemi E-views programında Tramo/Seat seçeneği ile yapılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Analizlerde kullanılan tüm değişkenler ₺ değerli olup, RDK ve GSYİH değişkenleri TCMB' nin elektronik ortamından elde edilmiştir, İBDE değişkeni ise OECD web sitesi istatistikleri üzerinden alınmıştır.

Elde edilen değişkenlerle sırasıyla; birim kök testi (ADF ve PP testleri), optimal gecikme uzunluğu testi, otokorelasyon LM testi, White-Heteroskedasite testi, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması analizi yapılmıştır. Sonrasında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle, kullanılan serilerin durağanlık seviyelerini tespit edebilmek için birim kök testleri uygulanmıştır. Daha sonra teori bölümünde anlatılan analizler sırasıyla uygulanmış ve analiz sonuçları çizelge ve şekiller ile gösterilerek yorumlamaları yapılmıştır.

Çizelge 4.1. ADF ve PP Test Sonuçları

			ADF		PP	
			t-istatistiği	p-değeri	t-istatistiği	p-değeri
<i>LNRDK</i>	Sabitli	Düzye	-2.097903	0.2469	-2.252930	0.1926
		1.farkı	-5.104972	0.0003*	-5.350443	0.0001*
		2.farkı	-4.141408	0.0040*	-9.451572	0.0000*
	Trendli-sabitli	Düzye	-1.137997	0.9032	-2.253181	0.4463
		1.farkı	-5.594527	0.0005*	-5.342542	0.0007*
		2.farkı	-4.014070	0.0223**	-9.279986	0.0000*
<i>LNGSYİH_SA</i>	Sabitli	Düzye	-1.326867	0.6048	-1.254043	0.6388
		1.farkı	-4.520976	0.0011*	-4.501150	0.0011*
		2.farkı	-2.631801	0.1007	-20.58216	0.0001*
	Trendli-sabitli	Düzye	-2.350888	0.3965	-2.070580	0.5425
		1.farkı	-4.464217	0.0063*	-4.445938	0.0066*
		2.farkı	-2.654516	0.2619	-21.08453	0.0000*
<i>LNİBDE</i>	Sabitli	Düzye	-2.290477	0.1810	-1.640265	0.4514
		1.farkı	-4.596155	0.0009*	-3.705352	0.0088*
		2.farkı	-4.914126	0.0005*	-10.56889	0.0000*
	Trendli-sabitli	Düzye	-3.384949	0.0713***	-2.044710	0.5562
		1.farkı	-4.576472	0.0050*	-3.881671	0.0248**
		2.farkı	-4.817321	0.0032*	-10.42925	0.0000*

*, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin anlamlı olduğunu göstermektedir. ADF ve PP sınaması sonucunda p değeri anlamlılık düzeyinden yüksek bulunmuşsa birim kök var, aksi durumda birim kök yok kararı verilmiştir. Kritik değerler MacKinnon' dan (1996) alınmıştır. Gecikme sayısı AKAIKE Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir.

Çizelge 4.1.' de yer alan ADF ve PP birim kök test sonuçlarına göre tüm değişkenlerin düzeyde durağan olmadıkları görülmektedir. Değişkenlerin sabitte ve birinci farklarında durağan olduklarına karar verilmiştir.

Birinci farklarında durağan hale getirilen seriler ile kurulan VAR modelinde seriler çeyrek yıllık veriler olduğu için gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır. Gecikme uzunluğu LR kriterine göre 2 olarak belirlenmiştir. LR kriterine göre 2. gecikme uzunluğundaki değeri 17.679 olarak belirlenmiştir. Optimal gecikme uzunluğu test sonuçları Çizelge 4.2.' de gösterilmiştir.

Çizelge 4.2. Optimal Gecikme Uzunluğu

Gecikme Sayısı	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	160.7065	NA	3.79e-09*	-10.87631*	-10.73486*	-10.83201*
1	165.9110	8.973415	4.95e-09	-10.61455	-10.04878	-10.43736
2	177.5636	17.67971*	4.23e-09	-10.79749	-9.807377	-10.48740
3	181.9167	5.704119	6.18e-09	-10.47702	-9.062571	-10.03403
4	187.4694	6.127082	8.81e-09	-10.23927	-8.400491	-9.663386

*, belirlenen gecikme sayısını ifade etmektedir.

Tahmin edilen VAR modelindeki hata terimleri arasında otokorelasyonun olup olmadığını saptamak için uygulanan LM testi sonuçlarına göre, ele alınan 12 gecikme düzeyinde ve %5 anlamlılık düzeyinde otokorelasyonun olmadığı saptanmıştır. Otokorelasyon LM test sonuçları Çizelge 4.3.' te gösterilmiştir.

Çizelge 4.3. Otokorelasyon LM Test Sonuçları

Gecikme Düzeyi	LM istatistiği	Olasılık Değeri (p)
1	6.329812	0.7065
2	9.906647	0.3581
3	7.223627	0.6138
4	5.399306	0.7982
5	14.93489	0.0927
6	7.818543	0.5525
7	4.980120	0.8360
8	10.09241	0.3431
9	10.97527	0.2774
10	15.99233	0.0670
11	14.53650	0.1045
12	3.898098	0.9180

Hata terimlerinin varyansının bütün örneklem için sabit olup olmadığını saptamak için uygulanan White Heteroskedasite Test sonucu ise Çizelge 4.4.' te yer almaktadır.

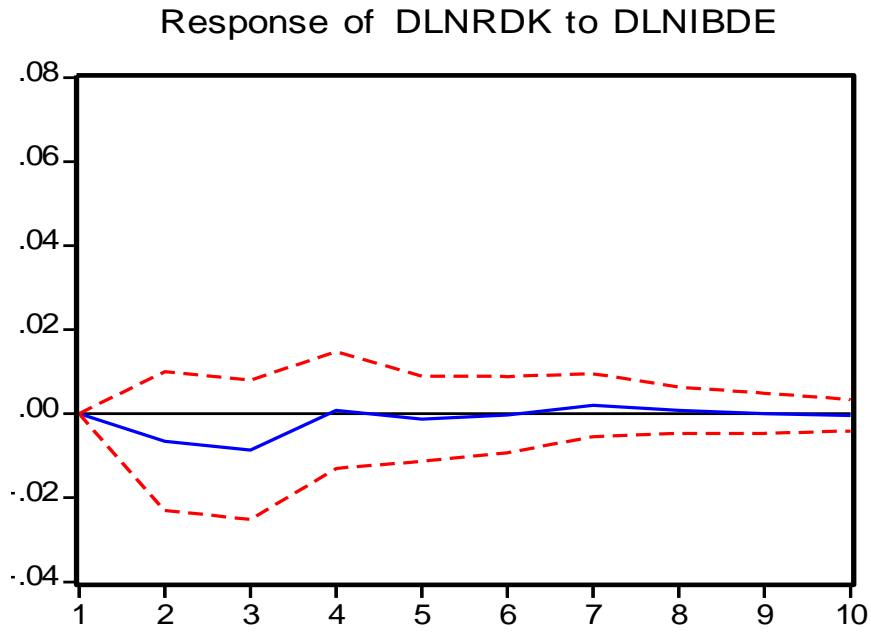
Çizelge 4.4. White Heteroskedasite Test Sonuçları

Ki-Kare Değeri	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri (p)
172.1552	162	0.2777

Çizelge 4.4.' e bakıldığında %5 anlamlılık düzeyinde hata teriminin varyansının tüm gözlemler için değişmediği, diğer bir deyişle değişen varyans sorunu ile karşılaşmadığı görülmektedir.

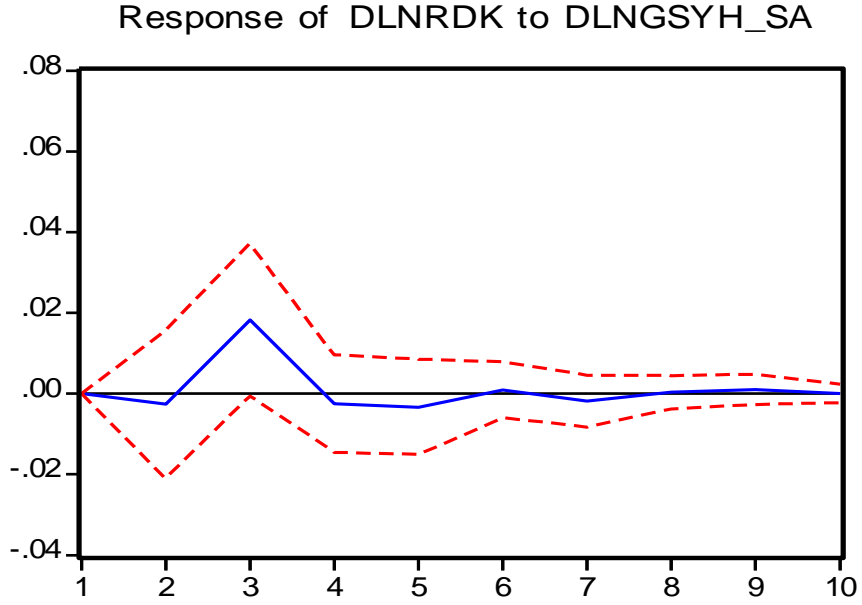
VAR modeli tahmini sonucunda ulaşılan ± 2 standart hatalık güven aralığında etki-tepki fonksiyonu grafikleri değişkenlerin ele alınış sırasına göre Şekil 4.1., Şekil 4.2., Şekil 4.3., Şekil 4.4. ve Şekil 4.5.' te yer almaktadır.

Şekil 4.1. İBDE Değişkeninin RDK Değişkenine Tepkisi

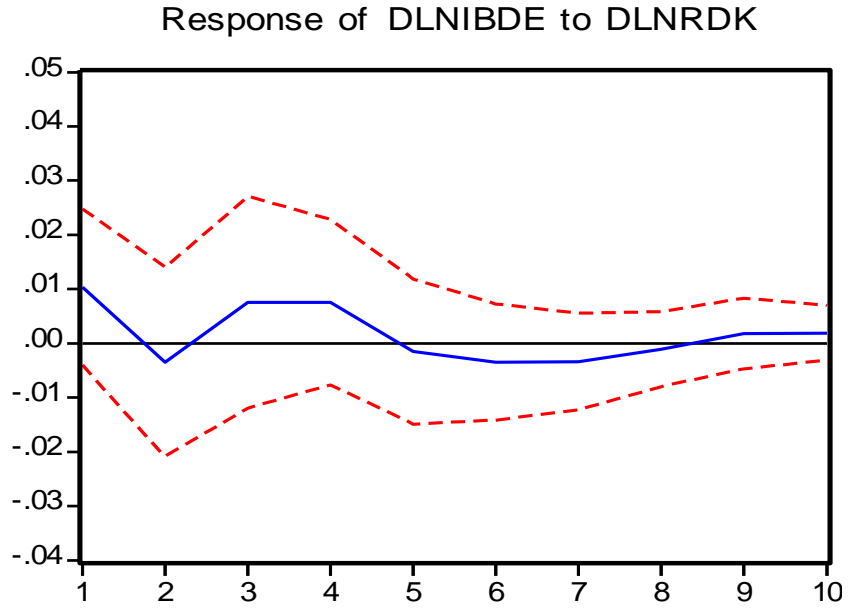
Şekil 4.1.' de görüldüğü gibi DLNİBDE değişkeninde bir standart sapmalılık şok gerçekleştiğinde, DLNRDK değişkeninin verdiği tepki 1. çeyrek yıllık dönemde ortaya çıkmakta ve DLNRDK değişkenini azaltmaktadır. Bu tepki 3. çeyrek yıllık dönemden sonra artmaya başlamış ve 4. çeyrek yıllık dönemden sonra denge değerine doğru yaklaşmıştır.

Şekil 4.2. GSYİH Değişkeninin RDK Değişkenine Tepkisi

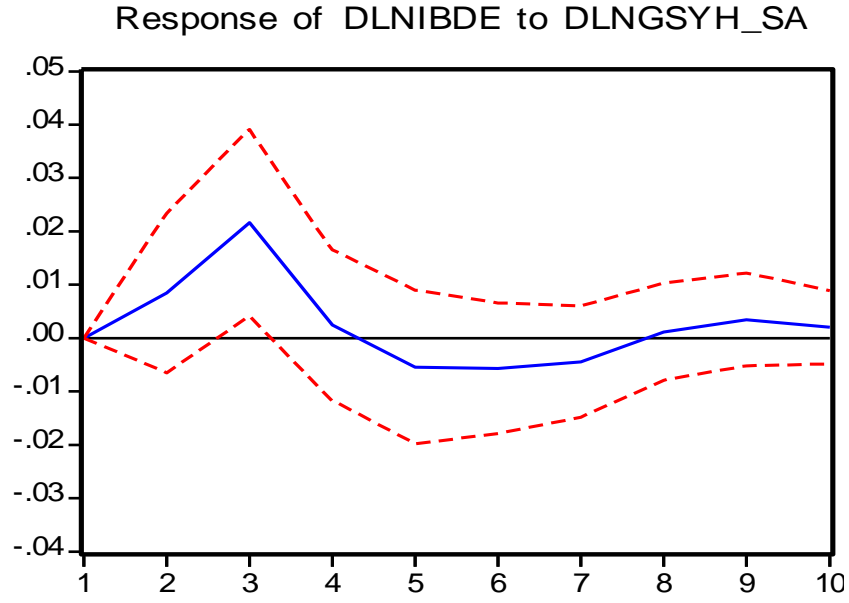
Şekil 4.2.' de görüldüğü gibi DLNGSYİH_SA değişkeninde bir standart sapmalılık şok gerçekleştiğinde, DLNRDK değişkeninin verdiği tepki 1. çeyrek yıllık dönemde ortaya çıkmakta ve DLNRDK değişkenini azaltmaktadır. Bu tepki 2. çeyrek yıllık dönemden sonra artmaya başlayarak 3. çeyrek yıllık döneme kadar sürmüştür. 3. çeyrek yıllık dönemden sonra azalış göstermeye başlayan tepki 4. çeyrek yıllık dönemden sonra denge değerine doğru yaklaşmıştır.

Şekil 4.3. RDK Değişkeninin İBDE Değişkenine Tepkisi

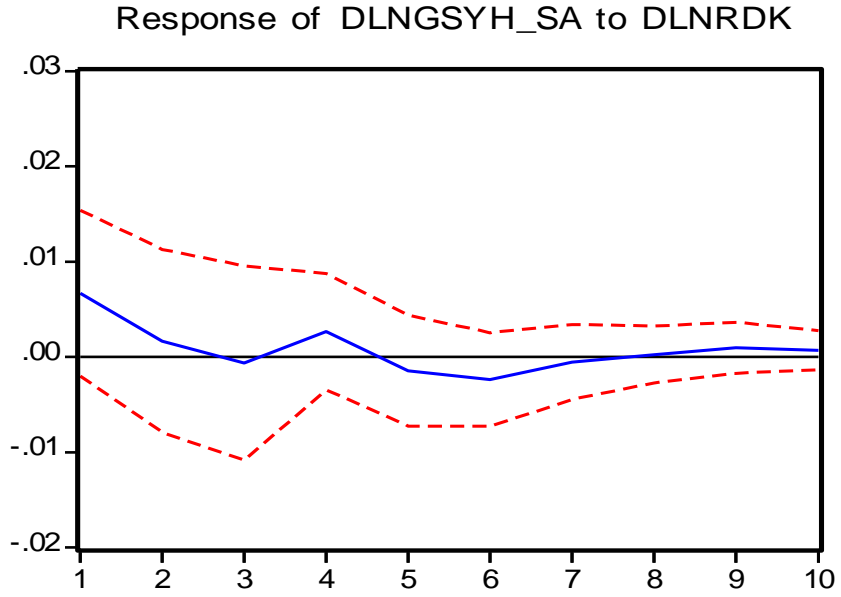
Şekil 4.3.' te görüldüğü gibi DLNRDK değişkeninde bir standart sapmalılık şok gerçekleştiğinde DLNİBDE değişkeninin verdiği tepki 1. çeyrek yıllık dönemde ortaya çıkmakta ve DLNİBDE değişkenini azaltmaktadır. Bu azalış 2. çeyrek yıllık döneme kadar sürmektedir. 2. çeyrek yıllık dönemden sonra artma eğilimi, 3. çeyrek yıllık döneme kadar sürerek 4. çeyrek yıllık dönem boyunca sabitliğini korumuştur. Bu tepki 4. çeyrek yıllık dönemden sonra azalış göstermeye başlayarak 5. çeyrek yıllık dönem itibariyle denge değerine doğru yaklaşmaya başlamıştır.

Şekil 4.4. GSYİH Değişkeninin İBDE Değişkenine Tepkisi

Şekil 4.4.' te görüldüğü gibi gayri DLNGSYİH_SA değişkeninde bir standart sapmalık şok gerçekleştiğinde, DLNİBDE değişkeninin verdiği tepki 1. çeyrek yıllık dönemde ortaya çıkmakta ve DLNİBDE değişkenini arttırmaktadır. Bu tepki 3. çeyrek yıllık dönemden sonra azalmaya başlamış ve 5. çeyrek yıllık dönemden sonra denge değerine doğru yaklaşmaya başlamıştır.

Şekil 4.5. RDK Değişkeninin GSYİH Değişkenine Tepkisi

Şekil 4.5.' te görüldüğü gibi DLNRDK değişkeninde bir standart sapmalılık şok gerçekleştiğinde DLNGSYİH_SA değişkeninin verdiği tepki 1. çeyrek yıllık dönemde ortaya çıkmakta ve DLNGSYİH_SA değişkenini azaltmaktadır. Bu tepki 3. çeyrek yıllık döneme kadar sürdükten sonra 4. çeyrek yıllık dönem boyunca artış göstermiştir. 4. çeyrek yıllık dönemden sonra azalış göstermeye başlayan tepki denge değerine doğru yaklaşmaya başlamıştır. Denge değerine doğru yaklaşım gösteren tepki 7. dönem itibariyle daha net görülmektedir.

Varyans ayrıştırmasına göre değişkenlerin birbirini etkileme dereceleri, değişkenlerin ele alınış sırasına göre Çizelge 4.5., Çizelge 4.6. ve Çizelge 4.7.' de gösterilmiştir.

Çizelge 4.5. Varyans Ayrıştırması Analiz Sonuçları (DLNRDK)

DLNRDK' nun Varyans Ayrıştırması:

Dönem	Standart Hata	DLNRDK	DLNİBDE	DLNGSYİH_SA
1	0.050258	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.050886	98.09134	1.647407	0.261256
3	0.054744	84.78450	3.914857	11.30064
4	0.054826	84.60235	3.925272	11.47238
5	0.055095	84.32471	3.940971	11.73432
6	0.055103	84.29976	3.942593	11.75765
7	0.055172	84.08713	4.068312	11.84455
8	0.055182	84.06793	4.088665	11.84340
9	0.055195	84.04017	4.086954	11.87288
10	0.055197	84.03581	4.092314	11.87188

DLNRDK değişkeninin varyans ayrıştırma çizelgesine bakıldığında DLNİBDE ve DLNGSYİH_SA değişkenlerinin DLNRDK değişkenini açıklama gücü zaman içerisinde artış gösterirken 10. dönemde DLNİBDE değişkeninin DLNRDK değişkenini açıklama gücü %4.09, DLNGSYİH_SA değişkeninin DLNRDK değişkenini açıklama gücü ise %11.87'dir.

Analizin yapıldığı dönemde Türkiye' de önemli bir üretim ve yatırım artışı ortaya çıkmış ve ihracatta artışlar yaşanmıştır. Daha önceki yıllarda ihracatın artması demek hemen devalüasyon demek oluyorken 2004 yılından sonra yapılan yatırımlara bakıldığı zaman döviz kurundan bağımsız olarak verimliliğin ve rekabetin ön plana çıktığı, işgücü ücretlerinin düşürüldüğü görülür. Çünkü özel sektörün 2004 yılından 2008 yılına kadar aldığı dış borçlarla yatırım yaptığı gözlenmektedir (Yentürk, 2008:34). Türkiye' de döviz kurundan bağımsız olan bu yatırımlar sonucu Çizelge 4.5.' te de görüldüğü gibi DLNİBDE ve DLNGSYİH_SA değişkenlerinin kendini açıklama gücünün düşük seviyelerde olduğu ancak yinede 10. döneme kadar geçen sürede açıklama gücünde artış gösterdiği gözlemlenmektedir.

Çizelge 4.6. Varyans Ayrıştırması Analiz Sonuçları (DLNİBDE)

DLNİBDE' nin Varyans Ayrıştırması:

Dönem	Standart Hata	DLNRDK	DLNİBDE	DLNGSYİH_SA
1	0.040642	6.505562	93.49444	0.000000
2	0.046601	5.495407	91.23117	3.273426
3	0.052660	6.363754	74.19517	19.44107
4	0.056007	7.446656	75.17996	17.37338
5	0.057880	7.043542	75.79934	17.15712
6	0.058263	7.303825	74.80785	17.88832
7	0.059201	7.402963	74.71023	17.88681
8	0.059658	7.323168	75.02622	17.65061
9	0.059799	7.376316	74.71962	17.90407
10	0.059952	7.437760	74.63744	17.92480

Çizelge 4.6.' ya bakıldığında DLNRDK ve DLNGSYİH_SA değişkenlerinin DLNİBDE değişkenini açıklama 10 dönem boyunca artış göstermiş olup, 10. dönemde DLNRDK değişkeninin DLNİBDE değişkenini açıklama gücü %7.43, DLNGSYİH_SA değişkeninin DLNİBDE değişkenini açıklama gücü ise %17.92'dir.

Türkiye' de yaşanan 2001 kriz sonrası serbest döviz kuru rejimine geçilmiş olması nedeniyle 2002-2007 döneminde ₺' nin diğer yabancı paralara karşı değerli olması, ithalatı önemli miktarda yükseltmiştir. Bu dönemde ihracattaki artışa rağmen ithalattaki artış oranının daha yüksek olması, net ihracatın negatif olarak gerçekleşmesine neden olmuş ve ekonomik büyüme rakamlarında artış görülmekle beraber bu durum söz konusu dönemde gerçekleşen büyüme oranlarını az da olsa olumsuz yönde etkilemiştir (Taban, 2011:11). Çizelge 4.6.' da da görüldüğü gibi 3. dönem itibariyle ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi giderek azalmıştır.

Çizelge 4.7. Varyans Ayırıştırması Analiz Sonuçları (DLNGSYİH_SA)

DLNGSYİH_SA' nın Varyans Ayırıştırması:

Dönem	Standart Hata	DLNRDK	DLNİBDE	DLNGSYİH_SA
1	0.024658	7.336403	11.33589	81.32771
2	0.025493	7.295363	16.25299	76.45164
3	0.027469	6.338095	24.15469	69.50721
4	0.028799	6.617680	30.11059	63.27173
5	0.029396	6.597302	29.31561	64.08709
6	0.029669	7.118715	29.52890	63.35238
7	0.030003	6.994140	31.05378	61.95208
8	0.030090	6.961257	31.32481	61.71393
9	0.030169	7.024214	31.28376	61.69202
10	0.030246	7.043781	31.55897	61.39725

DLNGSYİH_SA değişkeninin varyans ayırıştırma analizine bakıldığında 1. dönemde DLNRDK değişkeninin DLNGSYİH_SA değişkenini açıklama gücü %7.33, DLNİBDE değişkeninin DLNGSYİH_SA değişkenini açıklama gücü ise %11.3' tür. 10. döneme gelindiğinde ise DLNRDK değişkeninin DLNGSYİH_SA değişkenini açıklama gücü %7.04, DLNİBDE değişkeninin DLNGSYİH_SA değişkenini açıklama gücü ise %31.5 seviyesine gelmiştir.

2002 yılından sonra Türkiye ekonomisi hızlı bir büyüme sürecine girmiş ve küresel finans krizi öncesi dönemi kapsayan 2002-2007 yılları arasında ortalama yıllık %7 oranında büyümüştür. Bu dönemde reel GSYİH' daki artışın en önemli kaynağı ihracatta yaşanan artışlar olmuştur. 2001 yılındaki büyük ekonomik krizin ardından yapılan güçlü ekonomiye geçiş programıyla beraber alınan tedbirler sonucunda, makroekonomik göstergeler 2002 yılından sonra artış göstermeye başlamıştır. Sanayi ürünlerinin yüksek oranda artması ve tüketim ve yatırım harcamalarının azalması gibi nedenlerden dolayı ihracat artışları sağlanarak ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlanmıştır.

Ancak 2008 yılında ilk olarak ABD' de ortaya çıkan ve daha sonra dalga dalga tüm dünyaya yayılan küresel finans krizi Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiş, 2008 yılında %7 oranında büyüyen ekonomi, krizin etkilerini yoğun bir şekilde hissettirdiği 2009 yılında %4,7 oranında küçülmüştür (Taban, 2011:54).

DLNGSYİH_SA değişkeninin varyans ayrıştırma analizinde DLNRDK ve DLNİBDE değişkenlerinin DLNGSYİH_SA değişkenini açıklama gücünün düşük seviyelerde olmasına, yukarıda da anlatıldığı gibi analizin yapıldığı dönemde finansal kriz yaşanmasının ve cari açığın yükselişini sürdürmesinin neden olduğu söylenebilir.

Varyans ayrıştırma analizlerinden sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik test sonuçları Çizelge 4.8.' de yer almaktadır.

Çizelge 4.8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	F Değeri	Olasılık Değeri (p)	Karar
DLNİBDE, DLNRDK' nun Granger nedeni değildir.	0.16215	0.95505	YOK
DLNRDK, DLNİBDE' nin Granger nedeni değildir.	1.34226	0.28901	YOK
DLNGSYİH_SA, DLNRDK' nun Granger nedeni değildir.	0.57038	0.68715	YOK
DLNRDK, DLNGSYİH_SA' nın Granger nedeni değildir.	0.53113	0.71429	YOK
DLNGSYİH_SA,DLNİBDE' nin Granger nedeni değildir.	1.69384	0.19089	YOK
DLNİBDE, DLNGSYİH_SA' nın Granger nedeni değildir.	4.36348	0.01067	VAR

Granger nedensellik test sonuçlarının yer aldığı Çizelge 4.8.' de görüldüğü gibi %5 anlamlılık düzeyinde DLNİBDE değişkeninden DLNGSYİH_SA değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Granger nedensellik analizi sonucunda; araştırmanın teori kısmında geniş olarak yer verdiğimiz ve literatürde de belirttiğimiz Saraçoğlu (1997), Özmen ve diğerlerinin (1999) çalışmalarına benzer, ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyen bir sonuç alınmıştır.

Araştırmanın yapıldığı dönem için Türkiye ekonomisine bakıldığında RDK' nda yaşanan artışlar, yurtiçi fiyatların yurtdışı fiyatlara göre daha ucuz hale gelmesine yol açarak yurtiçi mallara olan talebi arttırmıştır. Artan mal ve hizmet talebi karşısında üretimde büyük artışlar yaşanmış, bu da ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemiştir. Analiz sonuçlarında da ihracatın ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Türkiye 1980' li yıllara kadar ithal ikameci ve sabit kur sistemini benimseyen ekonomi politikalarıyla yönetilmiştir. Bu düzen Türkiye' nin dışa kapalı bir ülke haline gelmesine ve uluslararası düzeyde rekabet gücünün oldukça düşük seviyelerde gerçekleşmesine neden olmuştur. Oluşan bu yapının değişmesinde 24 Ocak 1980 kararlarının önemli etkileri olmuştur. 24 Ocak 1980 kararlarıyla, Türkiye' de yeni bir dönem başlamış ve uluslararası piyasalarla rekabet etmek için dışa dönük sanayi politikaları izlenmeye başlanmıştır. Giderek artan hızda yaşanan küreselleşme süreci ile beraber döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme kavramları uluslararası düzeyde giderek önem kazanmıştır. Dolayısıyla Türkiye için yakın geçmiş zamanda bu değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek bu çalışmanın temel amacı olarak belirlenmiştir. Çünkü döviz kurlarındaki değişimler makro ekonomik değişkenler üzerinde önemli etkilere sahiptir. Döviz kurları ülkelerin dış rekabet gücünün önemli bir göstergesi olduğu için ihracat miktarlarını ve dolayısıyla ülkenin ekonomik büyüme oranlarını etkilemektedir.

24 Ocak 1980 yılında alınan ekonomik kararlar, günümüzde ülkemizin ihracat rakamlarının ve ihracattaki ürün çeşitliliğinin artmasına yol açmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde dönemsel olarak ele alınan ihracat rakamlarını gösteren tablolara bakıldığında ihracat rakamlarında önemli artışlar sağlandığı görülmektedir. Araştırmanın yapıldığı 2004-2012 dönemine odaklanıldığında ise 2004 yılından itibaren düzenli olarak her yıl artış gösteren ihracat rakamları sayesinde kesintisiz ve hızlı bir ekonomik büyüme süreci yaşanmıştır. Ancak 2007 yılının Ağustos ayında ABD' de konut piyasalarından kaynaklanan finansal kriz 2008 yılı Eylül ayı itibariyle küresel finansal krize dönüşmüştür. Yaşanan finansal krizden küresel anlamda hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler etkilenmiştir. Türkiye' de sermaye hareketliliğinin serbestliği ve serbest kambiyo rejimine sahip olması gibi nedenler, krizden en fazla etkilenen ülkelerden biri olmasına sebep olmuştur. Türkiye' nin yoğun olarak ihracat yaptığı ülkelerde bu dönemde krizden kaynaklı yaşanan talep azalışı nedeniyle ihracat rakamlarımızda düşüşler meydana gelmiştir.

Ancak 2010 yılı ve sonrasında ihracat rakamlarında düzenli artış sağlanabilmiştir. İhracatta yaşanan bu artışlar çalışmanın analiz kısmında ortaya konulduğu gibi ekonomik büyüme rakamlarında artışlara yol açmıştır.

Bu çalışmada Türkiye' nin 2004-2012 döneminde RDK, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki çeyrek yıllık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Önce birim kök testi ile birinci farklarında durağan hale getirilen değişkenler elde edilmiştir. Sonrasında modeldeki hata terimleri arasında otokorelasyonun olmadığı tespit edilerek hata teriminin varyansının da tüm gözlemler için değişmediği yani değişen varyans sorunu ile karşılaşılmadığı görülmüştür. Daha sonra tahmin edilen VAR modeli ile etki-tepki fonksiyon grafikleri incelenerek varyans ayrıştırma analizi ve değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda Türkiye' de 2004-2012 dönemi için ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu görülmüştür. Yani, bu çalışma için ele alınan dönemde ihracata dayalı büyüme hipotezini destekler nitelikte sonuçlar ortaya konmuştur.

5.2. Öneriler

Yapılan analizlerden elde edilen ampirik bulgular doğrultusunda ihracat artışlarının Türkiye ekonomisinin gelişmesi ve kalkınması konusunda oldukça önemli bir rol üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu sonuç ihracatın sürekli arttırılması gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır. Türkiye' nin içinde bulunduğu en büyük sorunlardan birinin cari açık problemi olduğu her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. İhracat yapabilmek için kullanılan ara malların ithalatla sağlanabiliyor olması, ihracat artışlarının karşısında daha büyük oranlarda ithalat artışı gerektirerek Türkiye' yi cari açıkla beraber büyüyen bir ülke haline dönüştürmektedir. Bu noktada ithalatın düşürülebilmesi ve diğer yandan sürdürülebilir ihracat artışının sağlanabilmesi için, ihracatın az sayıdaki pazara ve sektörlere bağımlılığının azaltılması ve alım gücü yüksek pazarlara yöneltilmesi gerekmektedir. Ürün ve pazar çeşitlemesinin yanı sıra katma değer oranı yüksek ürünlerin üretilmesi, teknolojik yeniliklerin yakından takip edilmesi, ihracatçıların devlet destekli teşvik politikalarıyla desteklenmesi ve bilgilendirilmesi, ihracat sektöründe kullanılan girdi maliyetlerini düşürücü politikalar izlenmesi tez çalışması sonucunda sürdürülebilir ihracat konusunda sunulabilecek önerilerdir.

KAYNAKÇA

- Abuşoğlu, Ö. (1990). Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi: 1980-1988 Dönemi. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları: Ankara.
- Ağcaer, A. (2003). Dalgalı Kur Rejimi Altında Merkez Bankası Müdahalelerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Bir Çalışma. Uzmanlık Yeterlilik Tezi: TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü. Web: <http://www.politics.ankara.edu.tr/>.
- Ağrasoy, E. (2006). How Important Is The Choice Of Exchange Rate Regime For Economic Growth In Emerging Market Economies. Web: <http://searchwarp.com/swa64315.htm>.
- Ahmed, J. ve Hamhırun S. (1996). Cointegration And Causalty Between Exports And Economic Growth: Evidence from the ASEAN Countries. Canadian Journal of Economics: Vol. 29, Special Issue, p. 413–416.
- Aksu, S., Özgöl, A., Yüksel, E. (2007). Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. Web: <http://www.politics.ankara.edu.tr/-Karatepe/faspa/dovizkurusis.pdf>.
- Alpago, H. (2002). IMF ve Türkiye İlişkileri. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Arat, K. (2003). Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Arıcan, E. (2002). Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: Türkiye. İstanbul: Derin Yayınları.
- Awokuse, T.O. (2003). Is The Export-Led Growth Hypothesis : Valid For Canada. Canadian Journal of Economics: Vol. 36, No: 1.
- Bahmani-Oskee, M. ve Niroomand, F. (1999). Openness And Economic Growth: An Empirical Investigation. Applied Economic Letters: Vol.6.
- Bahmani-Oskee, M., Mohtadi, H. ve Shabsigh, G. (1991). Exports, Growth and Causalty in LDC’s: A Re examination. Journal of Development Economics: Vol.36, p. 405–15.
- Bahmani-Oskee, M. ve Domac, İ. (1995). Export Growth and Economic Growth in Turkey: Evidence from Cointegration Analysis. METU Studies in Development.
- Bailliu N.J., Lafrance R. ve Perrault J.P. (1999). Exchange Rate Regimes And Economic Growth in Emerging Markets. Bank of Canada White Papers.

- Balassa B. ve Samuelson, P.A. (1964). The Balassa-Samuelson Model: A General-Equilibrium Appraisal.
- Balassa, B. (1985). Exports, Policy Choices and Economic Growth in Developing Countries After The 1973 Oil Shock: Journal of Development Economics.
- Bilson, J.F.Q. (1978). The Monetary Approach to the Exchange Rate: Some Empirical Evidence.
- Bölükbaş, E.K. (2008). Döviz Kurunun Belirlenmesine Yönelik Yaklaşımlar: Bir Monetarist Yaklaşım. Akdeniz Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Bubula, A., Ötger-Robe, İ. (2002). The Evolution of Exchange Rate Regime Since 1990; Evidence of De Facto Policies. IMF Working Papers, Working Paper No: 02155.
Web: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02155.pdf>
- Chow, P.C.Y. (1987). Causality Between Export Growth and Industrial Development: Empirical Evidence from the NICs. Journal of Development Economics 26, 55–63.
- Ciğerlioğlu, O. (2007). Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, s.53-54.
- Corden, W. M. (1994). Economic Policy, Exchange Rates, and The International System. Oxford University Press and Chicago University Press.
- Çarıkçı, E. (2001,a). GB ve Türkiye-AB Ekonomik İlişkileri - Ekonomik Politikalar, Türkiye-AB İlişkileri Sempozyumu, Ankara.
- Çarıkçı, E. (2001,b). Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye AB İlişkileri, Ankara: Tubitak Yayınları.
- Çelebi, I. (1991). Dışa Açık Büyüme ve Türkiye. İstanbul: E Yayınları.
- Darnell, A. ve Adrian, C. (1990). Dictionary of Econometrics. England: Edward Elgar Publications, p. 114.
- Demirhan, E. ve Akçay, S. (2005). İhracat Artışı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Seçilmiş MENA Ülkeleri İçin Ampirik Kanıt. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı:11.
- Dickey, D.A. ve Fuller W.A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. Journal of the American Statistical Association, Vol. 74, p. 427-431.
- Dinçer, N. (2005). DPT – Uzmanlık Tezleri, Döviz Kuru Dalgalanmalarının Asimetrik Etkileri: Türkiye Örneği.

- Doğanlar, M. ve Fisunoğlu, M. (1999). Causality Between Exports and Economic Growth in Asian Countries. *Yapı Kredi Economic Review*, Vol. 10, N.11, p. 3-11.
- DTM. 1980-1989 Yılları Arasında Dış Ticaretteki Gelişmeler, 1995-2000 Yılları Arasında Dış Ticaret Verileri, 2000-2005 Yılları arasında Dış Ticaret Verileri, 2005-2010 Yılları arasında Dış Ticaret Verileri 23.03.2012 tarihinde <http://www.dtm.gov.tr/ead/TICARET/trk00/dsticduneko00.htm> adresinden alınmıştır.
- Edison H. ve Klován J.T. (1987). A Quantitative Reassessment of the Purchasing Power Parity Hypothesis: Evidence from Norway and United Kingdom. *Journal of Applied Econometrics*: p. 309-333
- Edwards, S. (1989). Real Exchange Rates in Developing Countries: Concepts and Measurement. NBER Working Paper: 2950, p. 218
- Edwards, S. (1988). Real Exchange Rates, Exchange Controls and Devaluation Crises. UCLA Economics Working Papers 512, UCLA Department of Economics: p. 178
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Elbadawi I.A. (1994). Capital Flows and Long-Term Equilibrium Real Exchange Rates. Policy Research Paper 1306, Washington D.C.: World Bank.
- Ellis, L. (2001). Measuring The Real Exchange Rate: Pitfalls and Practicalities”, Research Discussion Paper-Economic Research Department Reserve Bank of Australia.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*. Jon Wiley, New York.
- Ergül, N. (2010). Türk&Amerikan Enerji Piyasalarında Piyasa Etkinliğinin Test Edilmesi, s. 112.
- Ertuna, . (2000). 2000 Yılı İstikrar Programının Altı Ay Sonuçları. *Muhasebe Finansman Dergisi*: Sayı:8.
- Feder, G. (1982). On Exports and Economic Growth. *Journal of Development Economics*.
- Frenkel, J. (1983). *Exchange Rates and International Macroeconomics*, University of Chicago: Press 1983 by the National Bureau of Economic Research.
- Ghartey, E. (1993). Causal Relationship Between Exports and Economic Growth: Some Empirical Evidence in Taiwan, Japan, and the US. *Applied Economics*: Vol. 25, Num. 8, p. 1145-1152.
- Giles, J. A. ve Williams, C. L. (2000a). Export-Led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Non-Causality Results (Part I). *Journal of International Trade and Economic Development*.

- Giles, J. A. ve Williams, C. L. (2000b). Export-Led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Non-Causality Results (Part II). Journal of International Trade and Economic Development.
- Gregory, R.G. (1976). Some Implications of the Growth of the Mineral Sector , Economic Development Policies In Resource- Rich Countries. Printed In Hong Kong: p. 127
- Grosmann, H. (1991). Trade, Innovation and Growth. American Economic Review: Vol. 80, p. 86-92.
- Gujarati, D.N. (1993). Temel Ekonometri. (Çev: Ümit Şenesen&Gülay Günlük Şenesen). İstanbul: Literatür Yayıncılık, s.713.
- Gübe, Y. (1997). İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı. Ankara: Hazine Dergisi, Sayı: 6.
- Güran, N. (1987). Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Gürgün, G. (2003). 1990' lı Yıllarda Sermaye Hareketleri ve Krizler. Ankara.
- Halaç, U. (2003). Türkiye' de Para Dolanım Hızının İstikrarı: 1987-2001. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi: Vol:5, p.85-102.
- Hatemi, J, A. ve Irandoust, M. (2000). Time-Series Evidence for Balassa's Export-Led Growth Hypothesis. Journal of International Trade and Economic Development.
- Hazine Müsteşarlığı. (2004). 2001-2004 ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Dönemi s.33. Web: <http://www.hazine.gov.tr> adresinden 22.02.2012 tarihinde alınmıştır.
- Henriques, I. ve Sadorsky, P. (1996). Export-Led Growth or Growth-Driven Exports. The Canadian Case. Canadian Journal of Economics: Vol. 29, Num. 3, p. 540-555.
- Hepaktan, C.E. (2007). Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelir Yönlü Analizi, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları ISSN 1306-9985, Ankara.
- Hinkle, L. ve Nsengiyumva, F. (1999). Exchange Rate Misalignment Concepts and Measurement for Developing C.ountries. New York: Published By Oxford University Press, p. 123
- İnan, E.A. (2002). Kur Rejimi Tercihi ve Türkiye. Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu. Web: <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/kurrejimleriyle1%FCLverileri.doc>.
- İyibozkurt, E. (2001). Uluslararası İktisat. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- İyibozkurt, E. (1995). Uluslararası İktisat, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

- Jin, J.C. (2002). Exports and Growth: Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid for Provincial Economies? *Applied Economics*.
- Jung, W.S. ve Marshall, P.J. (1985). Exports, Growth and Causalty in Developing Countries. *Journal of Development Economics*: Vol.18, p. 1–12.
- Kadılar, C., (2000). Uygulamalı Çok Değişkenli Zaman Serileri Analizi. Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi İstatistik Bölümü.
- Karakayalı, H. (2003). Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi.
- Karakayalı, H. (1991). Makro Ekonomi. İzmir: Remzi Kitabevi.
- Karakayalı, H. (2005). Makro Ekonomi. Manisa: Emek Matbaası, 5. Baskı, s.10
- Karluk, R. (1995). Uluslararası Ekonomi. Eskişehir: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Karluk, R. (2003). Uluslararası Ekonomi. İstanbul: Beta Basım, 7. Baskı.
- Karluk, R. (2005). Cumhuriyet' in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm. İstanbul: Beta Yayınları, 10. Basım.
- Kasman, S. ve Ayhan, D. (2006). Macroeconomic Volatility Under Alternative Exchange Rate Regimes in Turkey. *T.C.M.B. Araştırma Dergisi*: Sayı: 2
- Kavoussi, R.M. (1984). Export, Expansion and Economic Growth. *Journal of Development Economics*: Vol.14, Num.2.
- Kazgan, G. (1988). Ekonomide Dışa Açık Büyüme. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Keating, J.W. (1990). Identifying VAR Models Under Rational Expectations. *Journal of Monetary Economics*, Vol: 25, p. 453-476.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2001). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2010). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kılıçbay, M. (1992). Türk Ekonomisi. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 263.
- Kılıçbay, M. (1991). Türkiye Ekonomisinin Son On Yılı:1980-1990. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Kırpıcı, A.N. ve Kesriyeli, M. (1997). Reel Döviz Kuru Tanımları ve Hesaplama Yöntemleri. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Kibiritçioğlu, A. (2004). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969- 2001. Ankara: Yeni Türkiye Degisi, Sayı;41.
- Knust, R. M. ve Marin, D. (1989). On Exports and Productivity: A Causal Analysis. *Review of Economic and Statistics*, s. 699–703.
- Kumar, V., Leona S. , Gasking M. (1995). Aggregate and Disaggregate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures. *International Journal of Forecasting Elsevier*. Vol: 11(3), p.361-377.
- Kutlu, E. (2000). İthalat ve İhracat Uygulamaları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, AÖF Yayınları.
- Kwan, A.C.C. ve Kwok, B. (1995). Exogeneity and the Export-Led Growth Hypothesis: The Case of China. *Southern Economic Journal*, Vol. 61, Num.8
- Kwan, A.C.C., Kwok, B. ve Cotsomitis J. (1996). Exports, Economic Growth and Exogeneity: Taiwan 1953–88. *Applied Economics*, Vol. 28, Num. 3, p. 467–471.
- Lütkepohl, H., ve Saikkonen, P. (1997). Impulse Response Analysis in Infinite Order Cointegrated Vector Autoregressive Processes. *Journal of Econometrics*, Vol: 81, No. 1, p. 127-157.
- Mankiw, N. M. ve Kaufman, R. (2004). *Principles of Macroeconomics*. Third Edition. Mason, Ohio : Thomson/South-Western.
- Marin, D. (1992). Is the Export-Led Growth Valid for Developed Countries? *Review of Economics and Statistics*.
- Marka. (2011). T.C. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Türkiye İhracatının Değerlendirilmesi ve İhracata Yönelik Verilen Devlet Yardımları. Marka Yayınları Serisi.
- Moosa, I.A. (1999). Is The Export-Led Growth Hypothesis Valid For Australia? *Applied Economics*, Vol. 31.
- Morgil, O. (2008). Küresel Kriz ve Türk Ekonomisine Etkileri. *TİSK İşveren Dergisi*: Kasım.
- Moschos, D. (1989). Export, Expansion, Growth and the Level of Economic Development: An Empirical Analysis. *Journal of Development Economics*, Vol. 30.
- Müslümov, A. (2003). Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’ de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri. İstanbul: TÜGİAD Ekonomi Ödülleri, Bilimsel Eser Yarışması.

- OECD Türkiye İhracat Birim Değer Endeksi Verileri: Web:
<http://www.oecd.org/statistics/>. adresinden 18.08.2012 tarihinde alınmıştır.
- Özbek, D. (1999). Döviz Kuru Sisteminde Seçenekler. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Sayı: 29, s. 18.
- Özbey, F.R. (2000). Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: II Sayı: 1 s. 75-93.
- Özgen, F.B. ve Güloğlu, B. (2004). Türkiye’ de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi. METU Studies in Development, Vol: 31, p. 93-114.
- Özkan, F. (2003). Denge Reel Kur Hesaplama Yöntemleri ve Reel Kur Dengesizliğinin Ölçülmesi: Türk Lirası Üzerine Bir Çalışma. Ankara: TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- Özmen, E. ve Furtun G. (1998). Export-Led Growth Hypothesis and the Turkish Data: An Empirical Investigation. METU Studies in Development, Vol. 25, No. 3, s. 491–503.
- Özmen, E., Özer M. ve Türkyılmaz S. (1999). Türkiye’ de İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedenselliğe İlişkin Bir Uygulama Denemesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, No. 640, s. 379–392.
- Pamuk, Ş. (2007). Dünya’ da ve Türkiye’ de İktisadi Büyüme, 1820-2005- Hazine Uzmanları Derneği Konferansı.
- Panas, E. ve Vamvaukas, G. (2002). Further Evidence on the Export – Led Growth Hypothesis. Applied Economics Letters: Vol. 9.
- Parasız, İ. (2000). Modern Makro Ekonominin Temelleri. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (1996). Para Banka ve Finansal Piyasalar. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parasız, İ. ve Yıldırım, S. (1994). Uluslararası Para Sistemi; Tarihçe, Kurum, Kuram ve Mekanizma. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Peterson, W.C. (1994). Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme. Çev.: Talat Güllap Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1.B., Erzurum.
- Phillips, P. & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. Biometrika: Vol. 75, p. 335-346.
- Ram, R. (1987). Exports and Economic Growth in Developing Countries: Evidence From Time-Series and Cross Section Data. Economic Development and Cultural Change.
- Rivera, Batiz ve Romer. (1991). Economic Integration and Endogenous Growth, Quarterly Journal Of Economics, Vol. 106, p. 531.

- Saatçioğlu, C. (2000). Dış Dengenin Sağlanması Döviz Kuru Politikaları ve 1980 Sonrası Türkiye Uygulamaları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Salter, W. E. G. (1959). Internal and External Balance: The Role Of Price and Expenditure Effects, Published By Palgrave Macmillan. United Kingdom.
- Saraçoğlu, B. (1997). İhracat Önderliğinde Büyüme Politikası ve Türkiye İhracatında Beklenen Yapısal Değişiklikler. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi: Ağustos
- Savaş, V. (1994). Politik İktisat. İstanbul: Beta Basım, s.286
- Saygılı H., Saygılı M., Yılmaz G. (2010). Türkiye İçin Yeni Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri. TCMB Çalışma Tebliği No: 10/12.
- Sengupta, J.K. ve Espana, J.R. (1994). Exports and Economic Growth in Asian: An Econometric Analysis for Korea. Applied Economics, Vol. 26.
- Serdengeçti, S. (2002). 18 Ocak 2002 Tarihli Niyet Mektubu. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi: Sayı. 8.
- Serdengeçti, S. (2001). 2001 Yılı Para Politikası Raporu. TCMB Web: http://www.tcmb.gov.tr/yeni/paraprogram/para_politikasi.html
- Seyidoğlu, H. (2002). Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük. İstanbul: Güzem Yayıncılık.
- Seyidoğlu, H. (2001). Uluslararası İktisat. İstanbul: Güzem Yayıncılık.
- Seyidoğlu, H. (1982). Türkiye’ de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası. Ankara: Ezgi Kitabevi.
- Shan, J. ve Tian, G. (1998). Causality Between Exports and Economic Growth: The Empirical Evidence From Shanghai. Australian Economic Papers. Vol. 37, p. 195–202.
- Shan, J. ve Sun, F. (1998). Export –Led Growth Hypothesis for Australia: An Empirical Re-Investigation. Applied Economics Letters, Vol. 5, p. 423.
- Sharma, S. ve Dhakal, D. (1994). Causal Analysis Between Exports and Economic Growth in Developing Countries. Applied Economics, Vol.26, Num. 9.
- Soğuk, H. (2002). Gümrük Birliği’ nin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İktisadi Kalkınma Vakfı Web: www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birligi.htm.
- Stock, J.H. ve Watson, M.W. (2001). Vector Autoregressions. Journal of Economic Perspectives. Vol:15, no.4, p.118.

- Swan, T.W. (1960). Economic Control In A Dependent Economy. Published By The Press Syndicate Of The University Of Cambridge, Australia.
- Şahin, H. (2000). Türkiye Ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şimşek, M. ve Kadılar, C. (2005). Türkiye' nin İhracat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yöntemi İle Eş bütünleşme Analizi. Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı:6
- Şimşek, M. (2003). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi: 1960–2002. D.E.Ü. İ.İ.B.F.Dergisi Cilt: 18 Sayı: 2.
- Taban, S. (2011). Küresel Kriz Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı Yayınları.
- Taştan, H. (2010). Türkiye' de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi. Ekonomik Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1.
- TCMB Reel Döviz Kuru ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Değişkenleri Web: <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> adresinden 12.09.2012 tarihinde alınmıştır.
- TCMB Yıllık Raporlar: 2003, 2004, 2005, 2006.
Web: <http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/yillikyeni.html> adresinden 29.11.2012' de alınmıştır.
- TOBB, (2011). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği -Dış Ticaret Endeksleri Konusunda Metaveri , Sayı: 7.1, s. 2.
- Tuncer, İ. (2002). Türkiye' de İhracat, İthalat Ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizi (1980–2000). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 9, s. 90– 106.
- TÜİK, (2008). Web: <http://www.tuik.gov.tr/Satis.do?metod=Giris>. Yayın: 3145. 18.11.2011' de erişim yapılmıştır.
- Tyler, W. (1981). Growth and Export Expansion in Developing Countries: Some Empirical Evidence. Journal of Development Economics: Vol. 9, Num. 2.
- Uygur, E. (2001). Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri.
- Uyar, S. (2000). Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi.
- Ülgener, S. F. (1991). Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme. İstanbul: Der Yayınları, 7.B.
- Ünsal, E. (2011). Makro İktisat. Ankara: İmaj Yayıncılık.

- Vernon, R. (1966). International Investment And International Trade In The Product Cycle. Quarterly Journal of Economics.
- Yentürk, N. (2008). Körlerin Yürüyüşü : Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.34.
- Yeyati, E.L. ve Sturzeneger F. (2001). Classifying Exchange Rate Regimes: Deeds and Words, 2001, European Economic Review, Volume 49, Issue 6.
- Yılğör, M. (2008). OECD Ülkelerinde İkiz Açık Teorisinin Panel Veri Modelleri ile İncelenmesi. İstanbul, Doktora Tezi. (Ana Kaynak: Haluk Erhat, Nedensellik Üzerine Sınamalar. ODTÜ Gelişme Dergisi, (Ocak 1983), s. 66-67.)
- Yiğidim, A. ve Köse, N. (1997). İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980–1996). Ekonomik Yaklaşım, Cilt. 8, Sayı. 26, s. 71-85.
- Young, A. (1991). Learning By Doing and The Dynamic Effects of International Trade, Quarterly Journal of Economics, Vol: 106, p. 369.
- Yükseler, Z. ve Türkan, E. (2006). Türkiye' nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar, İstanbul: TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu